

κατὰ τὰς θείας ἀναπλασθέντι Γραφάς, καὶ τὴν γε σύστασιν ἐπὶ τῆς γυναι-
κειᾶς δεξαμένῳ γαστρὸς, ἐνῆν ὡς εἰκόσ· ἐπειδὴ ἅμα τῷ διαπλασθῆναι, καὶ
τὸ εἶναι ναὸς Θεοῦ εἰλήφει· οὐ μὴν τὸν Θεὸν γεγενῆσθαι ἡγγετέον ἡμῖν ἐκ
τῆς Παρθένου· εἰ μὴ ἄρα ταῦτόν ἡγγετέον ἡμῖν τό τε γεννηθὲν καὶ τὸ ἐν τῷ
γεννηθέντι, τὸν ναόν, καὶ τὸν ἐν τῷ ναῷ Θεὸν Λόγον· οὐ μὴν οὐδὲ κατὰ τὴν
σὴν φωνὴν ἀποφαντέον πάντῃ τὸν ἐκ τῆς Παρθένου γεννηθέντα Θεὸν εἶναι
ἐκ Θεοῦ, ὁμοούσιον τῷ Πατρί, τῆς σαρκὸς οὐ δυναμένης ταύτην προσί-
σθαι τὴν φωνήν· ἔστι μὲν γὰρ ἀνόητον, τὸ τὸν Θεὸν ἐκ τῆς Παρθένου γεγε-
νησθαι λέγειν. Τοῦτο γὰρ οὐδὲν ἕτερόν ἐστιν, ἢ ἐκ σπέρματος αὐτὸν λέγειν
Δαβίδ, ἐκ τῆς οὐσίας τῆς Παρθένου τετεγμένον, καὶ ἐν αὐτῇ διαπεπλασμέ-
νον· ἐπεὶ γε τὸ ἐκ σπέρματος Δαβίδ, καὶ ἐκ τῆς οὐσίας τῆς Παρθένου συστάν
ἐν τῇ μητρίᾳ γαστρί, καὶ τῇ τοῦ ἁγίου Πνεύματος διαπλασθὲν δυνάμει,
γεγενῆσθαι φαμέν ἐκ τῆς Παρθένου.

Scripturas formato, et in ventre muliebri concreto, ut par erat, post-
quam simul et formatus est, accepit ut esset templum Dei; non tamen
existimandum est nobis genitum esse Deum ex Virgine, nisi putan-
dum est nobis, idem esse genitum, et quod est in genito, templum
et Verbum quod est in templo: neque, ut tu loqueris, dicendum no-
bis est ullo modo, genitum ex Virgine Deum esse ex Deo, consubstan-
tialem Patri. Si enim non est homo, ut dicis, assumptus, qui ex Vir-
gine natus est; Deus autem incarnatus est, quomodo genitus, Deus
ex Deo et consubstantialis Patri dicetur, cum caro non possit hanc
vocem admittere? Est enim fatuum dicere, esse Deum ex Virgine
genitum. Hoc enim nihil aliud est, quam dicere Deum esse ex semine
David, et ex substantia Virginis concretum est in materno utero, et
virtute Spiritus sancti formatum, ex Virgine factum esse dicimus.¹

S. AUGUSTINUS A. (354 † 430)

DE DIVERSIS QUAESTIONIBUS LXXXIII (388/395)

- 859 XI. Deus cum liberat, non partem aliquam liberat; sed totum liberat, quod forte in periculo est. Sapientia ergo et Virtus Dei, qui dicitur unigenitus Filius, homine suscepto liberationem hominis indicavit. Hominis autem liberatio in utroque sexu debuit apparere. Ergo, quia virum oportebat suscipere, qui sexus honorabilior est, consequens erat ut feminei sexus liberatio hinc appareret, quod ille vir de femina natus est.

PL
40, 14

¹ Et hic resonat ambigua doctrina de unica persona in Christo.

DE GENESI CONTRA MANICHAEOUS (389/390)

PL
34, 216

Lib. II, cap. XXIV [... Christus] *factus* autem, ut supra dixi, *ex semine David secundum carnem*, sicut Apostolus dicit,¹ id est tanquam de limo terrae, cum homo operatus est in Virgine, de qua natus est Christus. *Fons autem ascendebat de terra, et irrigabat omnem faciem terrae.*² Facies terrae, id est dignitas terrae, mater Domini virgo Maria rectissime accipitur, quam irrigavit Spiritus sanctus, qui fontis et aquae nomine in Evangelio significatur;³ ut quasi de limo tali homo ille fieret, qui constitutus est in paradiso, ut operaretur et custodiret, id est in voluntate Patris, ut eam impleret atque servaret.

860

SERMO CCXIV (391)

PL
38, 1068

6. Sed quia ille, qui in forma Dei non rapinam arbitratus est esse aequalis Deo, per quem creati sumus, ut quod perierat quaereret et salvaret, *semetipsum exinanivit, formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo:*⁴ sic in eum credimus quod natus sit de Spiritu sancto et virgine Maria. Utraque enim eius nativitatis mira est, et divinitatis et humanitatis. Illa est de Patre sine matre, ista de matre sine patre: illa est sine aliquo tempore: ista in acceptabili tempore: illa aeterna, ista opportuna: illa sine corpore in sinu Patris, ista cum corpore, quo non violata est virginitas matris: illa sine ullo sexu, ista sine ullo virili complexu. Ideo autem dicimus natum de Spiritu sancto et * Maria virgine, quia cum sancta virgo inquisisset ab angelo, *Quomodo fiet istud?* ille respondit: *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi.* Deinde addidit: *Propterea quod nascetur ex te Sanctum, vocabitur Filius Dei.*⁵ Non ait, Quod nascetur ex te, vocabitur filius Spiritus sancti. Susceptus quippe a Verbo totus homo, id est, anima rationalis et corpus; ut unus Christus, unus Deus Dei Filius non tantum Verbum esset, sed Verbum et homo, totum hoc Dei Patris est Filius propter Verbum, et hominis filius propter hominem. Per id quod Verbum est, aequalis est Patri: per id quod homo est, maior est Pater. Et simul cum homine Filius Dei est, sed propter Verbum, a quo susceptus est

861

¹ Rom. I, 3.² Gen. II, 6.³ Io. VII, 38, 39.⁴ Philipp. II, 6, 7.⁵ Lc. I, 34, 35.

● PG 66, 969, 1018.

homo: et simul cum Verbo filius hominis est, sed propter hominem, qui est susceptus a Verbo. Propter cuius sanctam in virginis utero conceptionem, non concupiscentia carnis urente factam, sed fidei charitate fervente, ideo dicitur natus de Spiritu sancto et virgine Maria: ut unum eorum pertineat, non ad gignentem, sed ad sanctificantem, alterum vero ad concipientem, atque parientem. *Propterea*, inquit, *quod nascetur ex te Sanctum, vocabitur Filius Dei*. Quia *Sanctum*, ideo de Spiritu sancto; quia *nascetur ex te*, ideo de virgine Maria; quia *Filius Dei*, ideo *Verbum caro factum est*.¹

SERMO CCXV (391)

862

3. [...] Si vero nativitatem eius secundum carnem, quam pro nostra salute dignatus accepit, scire desideras; audi, et crede natum de Spiritu sancto ex Maria virgine. Quamquam et hanc ipsam nativitatem eius quis enarrabit? Quis enim digne aestimare potest Deum propter homines nasci voluisse, sine virili semine virginem concepisse, sine corruptione peperisse, et post partum in integritate permanisse? Dominus enim noster Iesus Christus uterum virginis dignatus intravit, membra feminae immaculatus implevit, matrem sine corruptione fetavit, a se ipso formatus exivit, atque integra genitricis viscera reservavit; ut eam de qua nasci dignatus est, et matris honore perfunderet, et virginis sanctitate. Quis hoc cogitat? Quis enarrat? Ergo et hanc nativitatem eius quis enarrabit? Cuius enim mens ad cogitandum, cuius ad enuntiandum lingua sufficiat, non solum quod in principio erat Verbum, non habens ullum nascendi principium; verum etiam quod Verbum caro factum est, eligens virginem quam sibi faceret matrem, faciens matrem quam servaret et virginem; Dei Filius nulla matre concipiente, hominis filius nullo homine seminante; fecunditatem feminae veniendo afferens, integritatem nascendo non auferens? Quid est hoc? Quis dicat? Quis taceat? Et mirum dictu: quod eloqui non valemus, silere non sinimur; sonando praedicamus, quod nec cogitando comprehendimus. Tantum quippe Dei donum nec effari possumus, quoniam sumus ad eius enarrandam magnitudinem parvuli; et tamen laudare *compellimur, ne tacendo remaneamus ingrati. Sed Deo gratias, quia id quod competenter non potest dici, potest fideliter credi.

PL
38, 1073

*1074

863

4. Credimus ergo in Iesum Christum Dominum nostrum, natum de Spiritu sancto ex virgine Maria. Nam et ipsa beata Maria, quem credendo peperit, credendo concepit. Cum enim promisso sibi filio,

PL
38, 1074

¹ Io. I, 14.

quaesisset quemadmodum fieret, quoniam virum non cognosceret; utique solus ei modus cognoscendi atque pariendi notus erat, quem quidem ipsa experta non fuerat, sed ex aliis feminis natura frequentante didicerat, ex viro scilicet et femina hominem nasci: responsum ab Angelo accepit, *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi; propterea quod nascetur ex te Sanctum, vocabitur Filius Dei.* Quae cum dixisset Angelus, illa fide plena, et Christum prius mente quam ventre concipiens, *Ecce, inquit, ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum.*¹ Fiat, inquit, sine virili semine conceptus in virgine; nascatur de Spiritu sancto et integra femina, in quo renascatur de Spiritu sancto integra Ecclesia. Sanctum quod nascetur de homine matre sine homine patre, vocetur Dei Filius; quoniam qui natus est de Deo Patre sine ulla matre, mirabiliter oportuit ut fieret hominis filius; in ea carne natus, ut per clausa viscera parvus exiret, in qua resuscitatus per clausa ostia magnus intraret. Mira sunt haec, quia divina sunt; ineffabilis, quia et inscrutabilia: non sufficit explicando os hominis, quia nec investigando cor hominis. Credit Maria, et in ea quod credit factum est. Credamus et nos, ut et nobis possit prodesse quod factum est. Quamvis ergo mirabilis sit etiam ista nativitas: tamen cogita, o homo, quid pro te Deus tuus, Creator pro creatura susceperit; ut Deus in Deo manens, aeternus cum aeterno vivens, aequalis Filii Patri, pro reis et pro peccatoribus servis formam servi non dedignaretur induere. Neque enim hoc meritis humanis est exhibitum. Nam pro iniquitatibus nostris poenas potius merebamur: sed si iniquitates observasset, quis sustinisset? Pro impiis ergo et pro peccatoribus servis Dominus factus est homo, de Spiritu sancto et virgine Maria nasci dignatus est.

SERMO CX (391/400)

PL
38, 1007

Caput II, 2. Diem ergo istum, Christiani, non divinae nativitatis celebremus, sed humanae, scilicet qua contemperatus est nobis; ut per invisibilem visibilem factum, a visibilibus ad invisibilia transiremus. Debemus enim fide catholica retinere duas esse nativitates Domini: unam divinam, alteram humanam; illam sine tempore, hanc in tempore. Ambas autem mirabiles: illam sine matre, istam sine *patre. Si istam non comprehendimus, illam quando enarramus? Quis comprehendat novitatem novam, inusitatam, unicam in mundo, incredibilem credibilem factam, et toto mundo incredibiliter creditam, ut virgo conciperet, virgo pareret, virgo pariens permaneret? Quod hu-

*1008

864

¹ Lc. I, 34-38.

mana ratio non invenit, fides capit: et ubi humana ratio deficit, fides proficit. Quis enim dicat non potuisse Dei Verbum per quod facta sunt omnia, facere sibi carnem etiam sine matre, sicut primum hominem sine patre fecit et matre? Sed quoniam utrumque sexum, id est, masculi et feminae, ipse utique creavit; ideo utrumque sexum etiam nascendo voluit honorare, quem venerat liberare. Lapsus certe primi hominis nostis, quia non est ausus serpens loqui viro, sed ad eum deiciendum femineo usus est ministerio. Per infirmiolem, obtinuit fortiolem: et qui per alterum penetravit, de utroque triumphavit. Ideo ut non possemus mortem nostram in femina velut motu iusti doloris horrere, eamque credere sine reparatione damnatam; Dominus veniens quaerere quod perierat, utrumque voluit honorando commendare, quia utrumque perierat. In nullo igitur sexu debemus iniuriam facere Creatori: utrumque ad sperandam salutem commendavit Nativitas Domini. Honor masculini sexus est in carne Christi: honor feminini est in matre Christi. Vicit serpentis astutiam gratia Iesu Christi.

DE FIDE ET SYMBOLO (393)

865 Cap. IV, 8. Sed quoniam per temporalem, ut dixi, dispensationem, * ad nostram salutem et reparationem, operante Dei benignitate, ab illa incommutabili Dei Sapientia natura mutabilis nostra suscepta est, temporalium rerum salubriter pro nobis gestarum adiungimus fidem, credentes in eum Dei Filium qui natus est per Spiritum sanctum ex virgine Maria. Dono enim Dei, hoc est, sancto Spiritu concessa nobis est tanta humilitas tanti Dei, ut totum hominem suscipere dignaretur in utero virginis, maternum corpus integrum inhabitans, integrum deserens.

PL
40, 185
* 186

9. Detestandi autem etiam illi sunt, qui Dominum nostrum Iesum Christum matrem Mariam in terris habuisse negant, cum illa dispensatio utrumque sexum, et masculinum et femininum honoravit, et ad curam Dei pertinere monstraverit, non solum quem suscepit, sed illum etiam per quem suscepit, virum gerendo, nascendo de femina. Nec nos ad negandam Christi matrem cogit, quod ab eo dictum est, *Qui mihi et tibi est, mulier? Nondum venit hora mea.*¹ Sed admonet potius ut intelligamus secundum Deum non eum habuisse matrem, cuius maiestatis personam parabat ostendere aquam in vinum ver-tendo.

¹ Io. II, 4.

ENARRATIO IN PS. CXLVIII (395)

PL 37, 1948 17. [...] Quid illis dicit Dominus dicentibus, *Filii sumus Abrahae?* 866 .
 Ausi sunt ostentare se, et erigere cervicem de nobilitate generis iusti; et quid illis Dominus? *Si filii Abrahae essetis, facta Abrahae fecissetis.*¹ Si ergo perdiderunt ipsi quod filii sunt Abrahae, invenimus nos ut filii simus Abrahae. Credendo quippe invenimus quod illi non credendo amiserunt: quia *credidit Abraham Deo, et deputatum est illi ad iustitiam.* Et semen Abrahae Christus,² et in Christo nos sumus; et ex Israel populus, de quo populo Maria, de qua Maria Christus, in quo Christo nos: ergo filii Israel nos.³

ENARRATIO IN PS. CI (395)

PL 37, 1294 I. [...] *Ego servus tuus et filius ancillae tuae.*⁴ Attende ancillam 867
 illam castam, et virginem, et matrem: ibi enim accepit paupertatem nostram, ubi servi forma indutus est, semetipsum exinaniens; ne divitias eius expavesceres, et ad eum accedere cum tua mendicitate non auderes. Ibi accepit, inquam, formam servi, ibi nostra indutus est paupertate; ibi se pauperavit, ibi nos ditavit. Iam ergo propinquamus de illo haec intelligere: verumtamen adhuc non est temere pronuntiandum. Partus virginis est lapis sine manibus de monte praecisus,⁵ ubi nullus hominum operatus est, nulla, transfusa concupiscentia, sed sola fides accensa, et Verbi caro concepta. Deinde processit ex utero; locuti sunt coeli, Angeli pastoribus nuntiaverunt,⁶ stella ad adorandum regem magos traxit,⁷ Simeon impletus Spiritu infantem Deum in matris manibus agnovit.⁸

SERMO CXCVI (396)

PL 38, 1019 Cap. I. [...] Nativitates Domini nostri Iesu Christi, duae sunt; una 868
 divina, altera humana: ambae mirabiles; illa sine femina matre, ista sine viro patre. Quod ait sanctus Isaias propheta, *Generationem eius quis enarrabit?*⁹ ad ambas generationes referri potest. Quis digne

¹ Io. VIII, 33, 39.

² Gal. III, 16.

³ CCL XL, 2177.

⁴ Ps. CXV, 16.

⁵ Dan. II, 34.

⁶ Le. II, 7-14.

⁷ Matth. II, 1, 2.

⁸ CCL XL, 1426.

⁹ Isa. LIII, 8.

enarrat generantem Deum? Quis digne enarret virginis partum? Illud sine die, hoc certo die: utrumque sine humana aestimatione, et cum magna admiratione. Illam primam attendite generationem: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum.*¹ Cuius Verbum! Ipsius Patris. Quod Verbum? Ipse Filius. Nunquam Pater sine Filio. Et tamen qui nunquam sine Filio, genuit Filium. Et genuit, et non coepit. Sine initio generato nullum est initium. Et tamen Filius, et tamen genitus. Dicturus est homo: Quomodo genitus, et non habet initium? Si genitus, habet initium: si non habet initium, quomodo genitus? Quomodo, nescio. Quaeris ab homine quomodo sit genitus Deus? Interrogatione tua laboro; sed Prophetam appello: *Generationem eius quis enarrabit?* Veni mecum ad istam generationem humanam, veni mecum ad istam, in qua se ipsum exinanivit formam servi accipiens: si forte vel ipsam capere possimus, si forte vel de ipsa aliquid loqui valeamus. Etenim quis capiat, *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse aequalis Deo?* Quis hoc capiat? quis hoc digne cogitet? Cuius mens hoc audeat perscrutari? Cuius lingua audeat pronuntiare? Cuius valeat cogitatio capere? Interim hoc omittamus: multum est ad nos. Ut autem non multum esset ad nos, *semetipsum exinanivit, formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus.*² Ubi? In virgine Maria. Inde ergo aliquid loquamur, si forte possumus. Angelus nuntiat, virgo audit, credit, et concepit. Fides in mente, Christus in ventre. Virgo concepit, miramini: virgo peperit, plus miramini: post partum, virgo permansit. Generationem ergo istam quis enarrabit?

869

Cap. II, 2. Dico quod vos delectet, *charissimi. Tres vitae sunt in Ecclesia membrorum Christi: coniugalis, vidualis, virginalis. Quia ipsae vitae, ipsae pudicitiae futurae erant in sanctis membris Christi; omnes istae vitae tres attestatae sunt Christum. Prima, coniugalis: quando Maria virgo concepit, Elisabeth uxor Zachariae et ipsa conceperat; huius Iudicis praeconem ferebat in utero. Venit ad eam sancta Maria, tanquam ad cognatam suam salutandam. Exsultavit infans in utero Elisabeth. Ille exsultavit, illa prophetavit. Habes attestantem pudicitiam coniugalem. Ubi vidualis? In Anna. Audistis modo cum Evangelium legeretur, quod esset sancta prophetissa vidua octoginta et quattuor annorum, quae septem annis vixerat cum viro suo; frequentans templum Domini, serviens in orationibus nocte et die. Et ipsa vidua agnovit Christum. Vidit parvum, agnovit magnum. Et ipsa attestata est. Habes et in ista vitam vidualem. In Maria, virgi-

PL
38, 1019
*1020

¹ Io. I, 1.

² Philipp. II, 6, 7.

nalem.¹ Eligat sibi quisque de istis tribus quam voluerit. Qui praeter istas esse voluerit, in membris Christi esse non disponit. Non dicant coniugatae: Nos ad Christum non pertinemus. Habuerunt maritos sanctae feminae. Non se extollant virgines. Quanto magnae sunt, humiliant se in omnibus.² Omnia exempla salutis proposita sunt ante oculos nostros. Nemo exorbitet. Nemo praeter uxorem: melius sine uxore. Si pudicitiam coniugalem quaeris: habes Susannam; si virginalem: habes Annam; si virginalem: habes Mariam.

SERMO CCCXLIII (397)

PL
39, 1507

3. Qui ergo liberavit Susannam mulierem castam, coniugem fidellem a falso testimonio seniorum, ipse liberavit et virginem Mariam a falsa suspicione mariti sui. Inventa est ergo virgo illa praegnans, ad quam vir non accesserat. Uterus quidem fetu intumuerat; sed virginalis integritas manserat. Seminatorem fidei fide conceperat, Deum in suum corpus assumpserat, qui eius corpus violari non permiserat: marito tamen tanquam homini venit in suspicionem. Aliunde esse credebatur, quod de se non esse sciebat, et ipsum aliunde adulterium suspicabatur. Ab angelo corrigitur. Quare dignus fuit ab angelo corrigi? Quia non in illo erat malevola suspicio: quales Apostolus dicit malevolas suspiciones nasci inter fratres.³ Malevolae suspiciones sunt calumniantium, benevolae suspiciones sunt gubernantium. Licet cuiquam de filio male suspicari; sed de filio non licet calumniari: utique suspicaris malum; sed optas invenire bonum. Qui benevole suspicatur, vinci cupit: tunc enim bene laetatur, quando falsum inventum fuerit quod male suspicabatur. Talis erat Ioseph circa coniugem suam, cui corpore non erat mixtus, sed tamen fide iam fuerat copulatus. Venit ergo et virgo in falsam suspicionem: sed sicut pro Susanna adfuit in Daniele Spiritus, sic pro Maria adfuit angelus. Ad Ioseph inquit angelus: *Noli timere accipere Mariam coniugem tuam: quod enim de ea nascitur, de Spiritu sancto est.*⁴ Ablata suspicio est, quia inventa redemptio est.

870

4. Gaudebant paulo ante coniugatae ad Susannam, gaudeant virgines ad Mariam: utraeque teneant castitatem; illae coniugalem, illae virginalem. Utraque enim castitas habet apud Deum meritum: etsi virginalis maior est, coniugalis minor; tamen utraque grata est Deo, quia donum est Dei.

¹ Lc. I-II.² Eccli. III, 20.³ I Tim. VI, 4.⁴ Matth. I, 20.

CONTRA FAUSTUM MANICHÆUM (397/398)

- 871 Lib. XIV, cap. V. Ex ingenio meo ista dixerim, si non Apostolus toties hoc inculcat, ut et dormientes excitet, et calumniantes offocet. *Misit, inquit, Deus Filium suum in similitudinem carnis peccati, ut de peccato damnaret peccatum in carne.*¹ Non erat ergo illa caro peccati, quia non de traduce mortalitatis in Mariam per masculum venerat: sed tamen quia de peccato est mors, illa autem caro quamvis ex virgine, tamen mortalis fuit; eo ipso quo mortalis erat, similitudinem habebat carnis peccati. Hoc appellat etiam peccatum, consequenter dicens, *Ut de peccato damnaret peccatum in carne.* Item alio loco, *Eum, inquit, qui non noverat peccatum, peccatum pro nobis fecit, ut nos simus iustitia Dei in ipso.*² Cur ergo timeret Moyses dicere *maledictum*, quod Paulus non timuit dicere *peccatum*? Plane hoc Propheta et praevidere debuit, et praedicere, paratus ab haereticis cum Apostolo reprehendi. Quisquis enim reprehenderit Prophetam dixisse, *peccatum*: nam utique maledictum comes peccati est.
- 872 Lib. XXIII, cap. VII. Sic ergo de coelo dictum est super aquam Iordanis, *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui; quemadmodum dictum est et in monte.*³ Neque enim quia et ibi de coelo vox ipsa sonuit, Filius Dei ante non fuit: quandoquidem ex utero virginis ille accepit *formam servi, qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse aequalis Deo.*⁴ Denique idem ipse apostolus Paulus alio loco apertissime dicit, *Cum autem venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum, factum ex muliere, factum sub Lege:*⁵ mulierem scilicet more locutionis hebraicae feminam appellans. Ipse ergo est Filius Dei, qui et Dominus David secundum divinitatem; et idem ipse filius David, ex semine David secundum carnem. Quod si nobis credere non prodesset, non hoc tam attente idem apostolus Timotheo commendaret, dicens, *Memor esto Christum Iesum resurrexisse a mortuis, ex semine David, secundum Evangelium meum.*⁶ Contra quod Evangelium quisquis aliud annuntiaverit, ut anathema sit, magna cura fideles admonuit.⁷
- 873 Cap. VIII. Quid ergo iam moveat sancti Evangelii sectatorem,

PL
42, 297PL
42, 470PL
42, 470¹ Rom. VIII, 3.² II Cor. V, 21.³ Matth. XVII, 5.⁴ Philipp. II, 6.⁵ Gal. IV, 4.⁶ II Tim. II, 8.⁷ Gal. I, 8.

quod sine concubitu Ioseph Christus natus ex virgine, filius tamen David appellatur, cum generationum seriem non usque ad Mariam, sed usque ad Ioseph Matthaëus evangelista perducatur? Primo, quia mariti eius fuerat, propter virilem sexum, potius honoranda persona: neque enim quia concubitu non permixtus, ideo non maritus, cum ipse Matthaëus narret ab angelo Mariam coniugem ipsius appellatam, qui narrat quod non ipsius concubitu, sed de Spiritu sancto conceperat. Quod si non Matthaëus apostolus ista vera, sed aliquis alius sub eius nomine, sicut Manichæi putant, ea falsa conscriberet; itane sibi etiam ipse in rebus apertissimis et tam de proximo contextis contraria loqueretur, ut quem diceret David Filium de Maria virgine sine cuiusquam viri concubitu natum, eiusdem parentes gradatim enumerans, usque ad eum sine aliqua ratione perduceret, quem non commixtum Mariae ipse dixisset? Si enim alius enumeraret progeneratores Christi a David usque ad Ioseph, dicens eum filium David, et alius eum sine ullius viri concubitu ex Maria virgine natum diceret, nec eum filium David appellaret; nec sic continuo putare deberemus, eos sibi hæc contraria locutos fuisse, ut vel ambo vel unus eorum falsitatis convinceretur. Cogitare enim deberemus fieri potuisse ut ambo vera dicerent, ut et Ioseph maritus Mariae diceretur, habens eam coniugem continenter, non concubitu, sed affectu; non commixtione corporum, sed copulatione, quo est charius, animorum: et ideo non debuisse virum virginis *matris Christi separari a serie parentum Christi; et ipsam Mariam aliquam de stirpe David venam sanguinis ducere, ut caro Christi etiam ex virgine procreata sine David semine esse non posset. Cum vero unus idemque narrator utrumque dicat, utrumque commendat, et virum Mariae Ioseph et Christi virginem matrem, et Christum ex semine David et Ioseph in serie progeneratorum Christi ex David: quid restat ut credat, qui vult divino Evangelio, quam hæreticorum fabulis credere, nisi et Mariam non fuisse extraneam a cognatione David, et eam Ioseph coniugem non frustra appellatam, propter ordinem sexus et animorum confoederationem, quamvis ei non fuerit carne commixtus; et Ioseph potius propter dignitatem virilem ab ordine generationum illarum non fuisse separandum, ne hoc ipso videretur ab illa femina separatus, cui eum coniungebat mentis affectus; et ne homines fideles Christi, id quod sibi coniuges carne miscentur, tam magnum in coniugio deputarent, ut sine hoc coniuges esse non crederent: sed potius discerent fidelia coniugia, multo familiarius se adhaerere membris Christi, quanto potuissent imitari parentes Christi?

stum ex semine David secundum carnem,¹ et eius matrem Mariam, non cum viro concumbendo, sed virginem.² Quisquis itaque dicit Mariam ad consanguinitatem David non pertinuisse, manifestum est quod istarum Scripturarum tam excellenti auctoritati obluetur: ipse ergo convincat non eam pertinuisse ad semen David, et hoc ostendat, non ex quibuscumque litteris, sed ecclesiasticis, canonicis, catholicis. Aliae quippe apud nos non habent ad has res ullum pondus auctoritatis: ipsae sunt enim quas recipit et tenet Ecclesia toto orbe diffusa, quae per illa est etiam prophetata; et quemadmodum promissa, sic reddita. Ac per hoc illud quod de generatione Mariae Faustus posuit, quod patrem habuerit ex tribu Levi sacerdotem quemdam nomine Ioachim, quia canonicum non est,³ non me constringit: sed etiamsi hoc crederem, ipsum potius Ioachim dicerem aliquo modo ad David sanguinem pertinuisse, et aliquo modo ex tribu Iuda in tribum Levi fuisse adoptatum, vel ipsum vel eius aliquem progeneratorem, vel certe in tribu Levi ita natum, ut de stirpe David consanguinitatem aliquam duceret; sicut fieri potuisse idem Faustus fatetur, ut Maria de tribu Levi esset, quam tamen constat traditam viro qui fuerit de stirpe David, id est de tribu Iuda; et ita dicit potuisse accipi, Christum filium David, si Maria filia Ioseph fuisset. Proinde si filia Ioseph * nupsisset in tribu Levi, non absurde diceretur etiam filius David, quisquis de illa et in tribu Levi natus fuisset: ita si mater illius Ioachim, quem patrem Mariae Faustus commemorat, de tribu Iuda et genere David nupsit in tribu Levi, non immerito et Ioachim, et Maria, et filius Mariae etiam sic ex David semine veraciter perhibentur. Hoc ergo potius, vel tale aliquid crederem, si illius apocryphae scripturae, ubi Ioachim pater Mariae legitur, auctoritate detinerer, quam mentiri Evangelium in quo scriptum est, et Iesum Christum Filium Dei Salvatorem nostrum ex semine David secundum carnem, et per virginem Mariam procreatum. Sufficit ergo nobis quod Scripturae quae hoc dicunt, et quibus credimus, ab inimicis suis de nulla possunt falsitate convinci.

875

Cap. X. Non mihi ergo vicissim dicat: Etsi ego non ostendo Mariam non fuisse de cognatione David, tu quod inde fuerit ostende. Hoc enim ostendo clarissimo plane atque fortissimo documento, quod Scriptura confirmatissimae auctoritatis et Christum dicit ex semine David, et eius matrem sine ullius concubitum virginem Mariam. Quam vero sibi Faustus cuiusdam quasi turpitudinis visus est verecundissimus detestator, cum diceret: *Frustra vos calumniam ingeritis*

*472

PL
42, 472

¹ Rom. I, 3 et II Tim. II, 8.

² Matth. I, 18, et Lc. I, 27.

³ Apocryphum *Protoevangelium Iacobi* quod dicitur.

scriptori, tamquam Dei ille Filium in utero mulieris incluserit! Non plane catholica fides, quae Christum Dei Filium natum secundum carnem credit ex virgine, ullo modo eundem Dei Filium sic in utero mulieris includit, quasi extra non sit, quasi coeli et terrae administrationem deseruerit, quasi a Patre recesserit: sed vos, Manichaei, corde illo, quo nihil potestis nisi corporalia phantasmata cogitare, ista omnino non capitis, quomodo Dei Verbum, Dei Virtus atque Sapientia, in se manens et apud Patrem, et universam creaturam regens, pertendat a fine usque ad finem fortiter, et disponat omnia suaviter.¹ In cuius dispositionis admirabili et ineffabili facilitate sibi etiam matrem in terra disposuit, et propter servos suos de corruptionis servitute liberandos in ea formam servi, hoc est, mortale corpus accepit, acceptum monstravit, monstratumque et morte prostratum, resurrectione sursum erexit, et tanquam templum solutum iterum aedificavit. Vos tamen qui haec credere quasi sacrilega formidatis, non membra dei vestri in utero virginis, sed in uteris omnium feminarum carnalium ab elephantis usque ad muscas includitis. An ideo vobis videtur vilior verus Christus, quia sic Verbum dicimus carnem factum in utero virginali, ut nulla sui commutatione in natura propria inviolabiliter permanens, templum sibi hominem coaptarit; et ideo vobis charus est deus vester, quia tot vinculis carniū colligatus et inquinatus in illa parte qua etiam in globo figendus est, sine causa suppetias deprecatur, aut etiam penitus oppressus deprecari non sinitur?

PL
42, 490

Lib. XXIX, cap. IV. Absit autem ut sit in membris sanctorum etiam genitalibus aliqua turpitudine. Dicuntur quidem inhonesta, quia non habent eam speciem decoris, quam membra quae in promptu locata sunt. Sed videte quid dicat Apostolus, cum ex ipsa membrorum corporis nostri unitate atque compage charitatem persuadet Ecclesiae. *Multo magis, inquit, quae videntur membra corporis infirmiora esse, necessaria sunt; et quae videntur viliora esse corporis, iis abundantiore honorem circumponimus: et quae inhonesta sunt nostra, abundantiore honestatem habent; quae autem honesta sunt nostra, non opus habent: sed Deus temperavit corpus, ei, cui deerat, maiorem honorem dans, ut non essent scissurae in corpore.*² Illicitus itaque, et temperantiae legibus non subiectus membrorum illorum usus est turpis; non ipsa membra, quae non solum in excellenti integritate caelibes et virgines servant, sed ipsi coniugati sancti patres ac matres, sic eis generationi tantummodo consulentes utebantur, ut ille natu-

876

¹ Sap. VIII, 1.

² I Cor. XII, 22-25.

ralis motus nullo modo turpis esset, qui non libidini, sed rationi serviret. Quanto magis ergo in sancta virgine Maria, quae Christi carnem fide concepit, nihil habuerunt turpitudinis membra, quae nec humano licitoque conceptui, sed divino tantum partui servierunt? Merito plane sic honestata, ut nobis Christum, quem cordibus integris credendo conciperemus, et confitendo quodammodo pareremus, etiam corporaliter servata integritate transfunderet. Nullo modo enim Christus matrem nascendo faceret deteriorem; ut cui munus fecunditatis attulerat, decus virginitatis auferret. Haec veraciter, non fallaciter facta sunt: sed nova sunt, sed insolita sunt, sed contra naturae cursum notissimum sunt, quia magna, quia mira, quia divina; et eo magis vera, certa, firmata.

Et Angeli, inquit, visi et locuti sunt, quamvis nati non fuerint. Quasi nos dicamus Christum, nisi nasceretur ex femina, nec videri, nec loqui potuisse. Potuit, sed noluit: et hoc melius est quod voluit. Hoc autem eum voluisse ideo certum est, quia hoc fecit, qui nihil necessitate, sicut deus vester, faceret, sed omnia voluntate. Hoc vero eum fecisse, ideo non dubitamus, quia non cuiquam haeretico, sed eius Evangelio credimus.

CONFESSIONES (397/401)

877 Lib. V, cap. X, 20. [...] Ipsum quoque Salvatorem nostrum unigenitum tuum, tanquam de massa lucidissimae molis tuae porrectum ad nostram salutem, ita putabam, ut aliud de illo non crederem, nisi quod possem vanitate imaginari. Talem itaque naturam eius nasci non posse de Maria virgine arbitrabar, nisi carni concerneretur. Concerni autem et non inquinari non videbam, quod mihi tale figurabam. Metuebam itaque credere in carne natum, ne credere cogerer ex carne inquinatum. Nunc spirituales tui blande et amanter ridebunt me, si has confessiones meas legerint: sed tamen talis eram.

PL
32. 716

878 Lib. VII, cap. XIX, 25. Ego vero aliud putabam, tantumque sentiebam de Domino Christo meo, quantum de excellentis sapientiae viro, cui nullus posset aequari; praesertim quia mirabiliter natus ex virgine, ad exemplum contemnendorum temporalium pro adipiscenda immortalitate, divina pro nobis cura tantam auctoritatem magisterii meruisse videbatur. Quid autem sacramenti haberet *Verbum caro factum*,¹ ne suspicari quidem poteram.

PL
32. 746

¹ Io. I, 14.

DE DOCTRINA CHRISTIANA (397/426)

- PL
34, 24 Lib. I, cap. XIV, 13. [...] Corrupto animo feminae ingressus est morbus; integro corpore feminae processit salus. Ad eadem contraria pertinet, quod etiam exemplo virtutum eius vitia nostra curantur. Iamvero similia quasi ligamenta membris et vulneribus nostris adhibita, illa sunt, quod per feminam deceptos per feminam natus, homo homines, mortalis mortales, morte mortuos liberavit. 879

DE CATECHIZANDIS RUDIBUS (399)

- PL
40, 339 Cap. XXII, 40. [...] Natus enim de matre quae quamvis a viro intacta conceperit, semperque intacta permanserit, virgo concipiens, virgo pariens, virgo moriens, tamen fabro desponsata erat, omnem typhum carnalis nobilitatis exstinxit.¹ 880
- PL
40, 346 Cap. XXVII, 53. [...] Praedictum est Abrahae fidei servo Dei, uni homini, quod de illo esset populus nasciturus, qui coleret unum Deum inter caeteras gentes quae idola colebant: et omnia quae illi populo ventura praedicta sunt, sic evenerunt ut praedicta sunt. Prophetatus est in illo populo etiam Christus rex omnium sanctorum et Deus venturus ex semine ipsius Abraham secundum carnem, quam assumpsit, ut omnes etiam filii essent Abrahae, qui fidem eius imitarentur; et sic est factum: natus est Christus de Maria virgine, quae ex illo genere fuit.² 881

DE FIDE RERUM QUAE NON VIDENTUR (399)

- PL
40, 174 Cap. III, 5. [...] Jacob genuit duodecim filios, ex quibus ortus est populus Israel. Iacob quippe ipse appellatus est Israel. In his duodecim filiis genuit Iudam, unde nomen est Iudaeorum, ex quibus nata est virgo Maria, quae peperit Christum. Et ecce in Christo, id est in semine Abrahae, benedici omnes gentes videtis et stupetis; et adhuc in eum credere timetis, in quem non credere potius timere debuistis! An credere dubitatis vel recusatis virginis partum, cum magis credere debeatis, sic decuisse nasci hominem Deum? Et *hoc namque accipite per prophetam fuisse praedictum: *Ecce virgo accipiet in utero, et pariet filium, et vocabunt nomen eius Emmanuel, quod est in-* 882

¹ CCL XLVI, 164.² CCL XLVI, 175.

*terpretatum, Nobiscum Deus.*¹ Non ergo dubitabitis virginem parientem, si velitis credere Deum nascentem; mundi regimen non relinquentem, et ad homines in carne venientem; matri fecunditatem afferentem, integritatem non auferentem. Sic hominem nasci oportebat, etsi semper erat Deus, ex quo nascendo fieret nobis Deus.²

DE TRINITATE (399/419)

883 Lib. VIII, cap. V, 7. [...] Hoc enim nobis prodest credere, et firmum atque inconcussum corde retinere, humilitatem qua natus est Deus ex femina et a mortalibus per tantas contumelias perductus ad mortem, summum esse medicamentum quo superbiae nostrae sanaretur tumor, et altum sacramentum quo peccati vinculum solveretur. Sic et virtutem miraculorum ipsius et resurrectionis eius, quoniam novimus quid sit omnipotentia, de omnipotente Deo credimus, et secundum species et genera rerum vel natura insita vel experientia collecta, de factis huiusmodi cogitamus, ut non ficta sit fides nostra. Neque enim novimus faciem virginis Mariae, ex qua ille a viro intacta neque in ipso partu corrupta mirabiliter natus est.

PL
42, 952

[...] Credimus enim Dominum Iesum Christum natum de virgine quae Maria vacabatur. Quid sit autem virgo, et quid sit nasci, et quid sit nomen proprium non credimus, sed prorsus novimus. Utrum autem illa facies Mariae fuerit quae occurrerit animo cum ista loquimur aut recordamur, nec novimus omnino, nec credimus. Itaque hic, salva fide, licet dicere: «Forte talem habebat faciem, forte non talem». «Forte autem de virgine natus est Christus» nemo salva fide christiana, dixerit.³

884 Lib. XV, cap. XXVI, 46. [...] Nec sane tunc unctus est Christus Spiritu sancto, quando super eum baptizatum velut columba descendit: ⁴ tunc enim corpus suum, id est, Ecclesiam suam praefigurare dignatus est, in qua praecipue baptizati accipiunt Spiritum sanctum: sed ista mystica et invisibili unctione tunc intelligendus est unctus, quando Verbum Dei caro factum est; ⁵ id est, quando humana natura sine ullis praecedentibus bonorum operum meritis Deo Verbo est in utero virginis copulata, ita ut cum illo fieret una persona. Ob hoc eum confitemur natum de Spiritu sancto et virgine Maria.⁶

PL
42, 1093

¹ Isa. VII, 14.

² CCL XLVI, 7.

³ CCL L, 277.

⁴ Matth. III, 16.

⁵ Io. I, 14.

⁶ CCL LA, 526, 527.

DE CONSENSU EVANGELISTARUM (400)

PL
34, 1071

Cap. I, 2. [...] Exsequitur ergo humanam generationem Christi Matthaeus, ab Abraham generatores commemorans, quos perducit ad Ioseph virum Mariae de qua natus est Iesus. Neque enim fas erat ut ob hoc cum a coniugio Mariae separandum putaret, quod non ex eius concubitu, sed virgo peperit Christum. Hoc enim exemplo magnifice insinuatur fidelibus coniugatis, etiam servata pari consensu continentia, posse permanere vocarique coniugium, non permixto corporis sexu, sed custodito mentis affectu: praesertim quia nasci eis etiam filius potuit sine ullo complexu carnali, qui propter solos gignendos filios adhibendus est. Neque enim propterea non erat appellandus Ioseph pater Christi, quia non eum concumbendo genuerat, quandoquidem recte pater esset etiam eius quem non ex sua coniuge procreatum, aliunde adoptasset.

885

*1072

3. Putabatur quidem Christus etiam aliter filius Ioseph, tanquam ex eius omnino carne progenitus; *sed ab eis hoc putabatur, quos Mariae latebat virginitas. Nam Lucas ait: *Et ipse Iesus erat incipiens quasi annorum triginta, ut putabatur, filius Ioseph.*¹ Qui tamen Lucas non eius parentem solam Mariam, sed ambos parentes eius appellare minime dubitavit, ubi ait: *Puer autem crescebat et confortabatur plenus sapientia, et gratia Dei erat in illo. Et ibant parentes eius per omnes annos in Ierusalem in die solemni Paschae.* Sed ne quisquam hic parentes consanguineos potius Mariae cum ipsa matre eius intelligendos putet, quid ad illud respondebit, quod ipse item Lucas superius dixit. *Et erat pater eius et mater mirantes super iis quae dicebantur de illo?*² Cum igitur ipse narret, non ex concubitu Ioseph, sed ex Maria virgine natum Christum; unde eum patrem eius appellat, nisi quia et virum Mariae recte intelligimus sine commixtione carnis, ipsa copulatione coniugii; et ob hoc etiam Christi patrem multo coniunctius, qui ex eius coniuge natus sit, quam si esset aliunde adoptatus? Unde manifestum est illud, quod ait, *Ut putabatur, filius Ioseph*, propter illos dixisse, qui eum ex Ioseph, sicut alii homines nascuntur, natum arbitrabantur.

Cap. II, 4. Ac per hoc, etiam si demonstrare aliquis posset, Mariam ex David nullam consanguinitatis originem ducere, sat erat secundum istam rationem accipere Christum filium David, qua ratione etiam Ioseph pater eius recte appellatus est: quanto magis, cum evidenter dicat apostolus Paulus, ex semine David secundum

¹ Lc. III, 23.² Lc. II, 33.

carnem Christum,¹ ipsam quoque Mariam de stirpe David aliquam consanguinitatem duxisse, dubitare utique non debemus. Cuius feminae quoniam nec sacerdotale genus tacetur, insinuante Luca, quod cognata eius esset Elisabeth quam dicit de filiabus Aaron;² firmissime tenendum est carnem Christi ex utroque genere propagatam, et regum scilicet et sacerdotum, in quibus personis apud illum populum Hebraeorum etiam mystica unctio figurabatur, id est, chrisma, unde Christi nomen elucet, tanto ante etiam illa evidentissima significatione praenuntiatum.

SERMO CCXLVII (400)

886 2. [...] Lectio admonet nos, et quodam modo loquitur nobis, ut aliquid dicamus, quemadmodum Dominus qui in ea soliditate corporis resurrexit, ut non solum videretur a discipulis, sed etiam tangeretur, potuerit illis apparere ostiis clausis. Nonnulli enim de hac re ita moventur, ut pene periclitentur, afferentes contra miracula divina praeiudicia ratiocinationum suarum. Sic enim disputant: «Si corpus erat, si caro et ossa erant, si hoc surrexit de sepulcro, quod pependit in ligno; quomodo per clausa ostia intrare potuit? Si non potuit, dicunt, non est factum. Si potuit, quomodo potuit?» Si comprehendis modum, non est miraculum: et si miraculum tibi non videtur, propinquas ut neges quia et de sepulcro resurrexit. Respice ab initio miracula Domini tui, et redde mihi de singulis rationem. Vir non accessit, et virgo concepit. Redde rationem, quomodo sine masculino virgo conceperit. Ubi defecerit ratio, ibi est fidei aedificatio. Ecce habes unum in Domini conceptu miraculum: audi etiam in partu. Virgo peperit, et virgo permansit. Iam tunc Dominus antequam resurgeret, per clausa ostia natus est. Quaeris a me et dicis: Si per clausa ostia intravit, ubi est corporis modus? Et ego respondeo: Si super mare ambulavit, ubi est corporis pondus? Sed fecit illud Dominus tanquam Dominus. Numquid ergo cum resurrexit, destitit esse Dominus? Quid quod et Petrum fecit ambulare super mare?³ Quod in illo divinitas potuit, in isto fides implevit. Sed Christus, quia potuit; Petrus, quia Christus adiuvit. Si ergo coeperis humano sensu miraculorum discutere rationem, timeo ne perdas fidem. Nescis nihil esse impossibile Deo?

PL
38, 1157

¹ Rom. I, 3.

² Le. I, 5 et 36.

³ Matth. XIV, 29.

SERMO CCXXXIII (400)

PL
38, 1114 Cap. III, 4. [Christus] de coelo enim venit a Patre. Et tamen 887
natus est mortalis. Natus est de Spiritu sancto ex virgine Maria.
Numquid nos sic de Adam et Eva? Nos per concupiscentiam carnis,
ille autem non per ipsam. Maria enim virgo sine virili amplexu,
sine concupiscentiae aestu; quoniam ne pateretur hunc aestum, ideo
ei dictum est, *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi
obumbrabit tibi.*¹ Virgo ergo Maria non concubuit et concepit: sed
credidit et concepit. Natus est enim mortalis mortalibus.

DE SANCTA VIRGINITATE (401)

PL
40, 397 Cap. II, 2. Hoc isto sermone suscepimus: adiuvet Christus Virgi- 888
nis filius, et virginum sponsus, virginali utero corporaliter natus,
virginali connubio spiritualiter coniugatus. Cum ipsa igitur universa
Ecclesia virgo sit desponsata uni viro Christo, sicut dicit Apostolus;²
quanto digna sunt honore membra eius, quae hoc custodiunt etiam
in ipsa carne, quod tota custodit in fide? Quae imitatur matrem viri
sui et domini sui. Nam Ecclesia quoque et mater et virgo est, cuius
enim integritati consulimus, si virgo non est? Aut cuius prolem allo-
quimur, si mater non est? Maria corporaliter caput huius corporis
peperit: Ecclesia spiritualiter membra illius capitis parit. In utraque
virginitas fecunditatem non impedit: in utraque fecunditas virgini-
tatem non adimit. Proinde cum Ecclesia universa sit sancta et cor-
pore et spiritu, nec tamen universa sit corpore virgo, sed spiritu;
quanto sanctior est in his membris, ubi virgo est et corpore et spiritu?

PL
40, 397 Cap. III, 3. Scriptum est in Evangelio, quod mater et fratres 889
Christi, hoc est consanguinei carnis eius, cum illi nuntiati fuissent,
et foris exspectarent, quia non possent eum adire prae turba, ille
respondit: *Quae est mater mea, aut qui sunt * fratres mei? Et extendens
manum super discipulos suos, ait: Hi sunt fratres mei; et quicumque
fecerit voluntatem Patris mei, ipse mihi frater, et mater et soror est.*³
Quid aliud nos docens, nisi carnali cognationi genus nostrum spiri-
tuale praeponere; nec inde beatos esse homines, si iustis et sanctis
carnis propinquitate iunguntur, sed si eorum doctrinae ac moribus
obediendo atque imitando cohaerescunt? Beatior ergo Maria perci-
piendo fidem Christi, quam concipiendo carnem Christi. Nam et di-

¹ Lc. I, 35.² II Cor. XI, 2.³ Matth. XII, 46-50.

centi cuidam, *Beatus venter qui te portavit*; ipse respondit, *Imo beati qui audiunt verbum Dei, et custodiunt*.¹ Denique fratribus eius, id est secundum carnem cognatis, qui non in eum crediderunt, quid profuit illa cognatio? Sic et materna propinquitas nihil Mariae profuisset, nisi felicius Christum corde quam carne gestasset.

890

Cap. IV, 4. Ipsa quoque virginitas eius ideo gratior et acceptior quia non eam conceptus Christus viro violaturo quam conservaret ipse praeripuit, sed priusquam conciperetur iam Deo dicatam de qua nasceretur elegit. Hoc indicant verba quae sibi fetum annuntianti angelo Maria reddidit. *Quomodo, inquit, fiet istud, quoniam virum non cognosco?*² Quod profecto non diceret, nisi Deo virginem se ante vovisset. Sed quia hoc Israëliitarum mores adhuc recusabant, desponsata est viro iusto, non violenter ablaturo, sed potius contra violentos custodituro quod illa iam voverat. Quanquam etiamsi hoc solum dixisset, *Quomodo fiet istud?* nec addidisset, *quoniam virum non cognosco*; non quaesisset utique, promissum sibi filium quomodo femina paritura esset, si concubitura nupsisset. Poterat et iuberi virgo permanere, in qua Dei Filius formam servi congruenti miraculo acciperet: sed exemplo sanctis futura virginibus, ne putaretur sola virgo esse debuisse, quae prolem etiam sine concubitu concipere meruisset, virginitatem Deo dicavit, cum adhuc quid esset conceptura nesciret, ut in terreno mortalique corpore caelestis vitae imitatio voto fieret, non praecepto; amore eligendi, non necessitate serviendi. Ita Christus nascendo de virgine, quae antequam sciret quis de illa fuerat nasciturus, virgo statuerat permanere, virginitatem sanctam approbare maluit, quam imperare. Ac sic etiam in ipsa femina in qua formam servi accepit, virginitatem esse liberam voluit.

PL
40, 398

891

Cap. V, 5. Non est ergo cur Dei virgines contristentur, quod etiam ipsae virginitate servata matres carnis esse non *possunt. Illum enim solum virginitas decenter parere posset, qui in sua nativitate parem habere non posset. Veruntamen ille unius sanctae Virginis partus omnium sanctarum virginum est decus. Et ipsae cum Maria matres Christi sunt, si Patris eius faciunt voluntatem. Hinc enim et Maria laudabilius atque beatius Christi mater est, secundum supra memoratam eius sententiam: *Quicumque facit voluntatem Patris mei qui in caelis est, ipse mihi frater, et soror, et mater est*.³ Has sibi omnes propinquitates, in populo quem redemit, spiritualiter exhibet: fratres et sorores habet sanctos viros et sanctas feminas, quoniam sunt illi in

PL
40, 398
*399¹ Lc. XI, 27, 28.² Lc. I, 34.³ Matth. XII, 50.

caelesti haereditate cohaeredes. Mater eius est tota Ecclesia, quia membra eius, id est, fideles eius per Dei gratiam ipsa utique parit. Item mater eius est omnis anima pia, faciens voluntatem Patris eius fecundissima charitate, in iis quos parturit, donec in eis ipse formetur.¹ Maria ergo faciens voluntatem Dei, corporaliter Christi tantummodo mater est, spiritualiter autem et soror et mater.

PL
40, 399

Cap. VI, 6. Ac per hoc illa una femina non solum spiritu, verum etiam corpore, et mater est et virgo. Et mater quidem spiritu, non capitis nostri, quod est ipse Salvator, ex quo magis illa spiritualiter nata est; quia omnes qui in eum crediderint, in quibus et ipsa est, recte filii sponsi appellantur:² sed plane mater membrorum eius, quod nos sumus; quia cooperata est charitate, ut fideles in Ecclesia nascerentur, quae illius capitis membra sunt: corpore vero ipsius capitis mater. Oportebat enim caput nostrum propter insigne miraculum secundum carnem nasci de virgine, quo significaret membra sua de virgine Ecclesia secundum spiritum nascitura. Sola ergo Maria et spiritu et corpore mater et virgo; et mater Christi, et virgo Christi: Ecclesia vero in sanctis regnum Dei possessuris, spiritu quidem tota mater Christi est, tota virgo Christi; corpore autem non tota, sed in quibusdam virgo Christi, in quibusdam mater, sed non Christi. Et coniugatae quippe fideles feminae et virgines Deo dicatae, sanctis moribus et charitate de corde puro et conscientia bona et fide non ficta,³ quia voluntatem Patris faciunt, Christi spiritualiter matres sunt. Quae autem coniugali vita corporaliter pariunt, non Christum, sed Adam pariunt, et ideo currunt ut Sacramentis imbuti Christi membra fiant partus earum, quoniam quid pepererint norunt.

892

PL
40, 399

Cap. VII, 7. Hoc dixi, ne forte audeat fecunditas coniugalis cum virginali integritate contendere, atque ipsam Mariam proponere, ac virginibus Dei dicere: Illa in corpore duas res habuit honorandas, virginitatem et fecunditatem, quia et integra permansit et peperit: hanc felicitatem quoniam totam utraeque habere non potuimus, partitae sumus, ut vos sitis virgines, nos simus matres; vobis quod desit in prole, consoletur servata virginitas, nobis prolis lucro * amissa compensetur integritas.

893

*400

Haec vox fidelium coniugarum ad sacras virgines utcumque ferenda esset, si christianos corpore parerent; ut hoc solo esset Mariae fecunditas carnis excepta virginitate praestantior, quod illa ipsum caput horum membrorum, hae autem membra illius capitis

¹ Gal. IV, 19.

² Matth. IX, 15.

³ I Tim. I, 5.

procrearent: nunc vero etiamsi tales hac voce contendant, quae oī hoc tantum viris iunguntur atque miscentur, ut filios habeant, nihilque aliud de filiis cogitant, nisi ut eos Christo lucrentur, atque id mox ut potuerint faciunt; non tamen christiani ex earum carne nascuntur, sed postea fiunt, Ecclesia pariente per hoc quod membrorum Christi spiritualiter mater est, cuius etiam spiritualiter virgo est. Cui sancto partui cooperantur et matres, quae non christianos corpore pepererunt, ut fiant quod se corpore parere non potuisse noverunt: per hoc tamen cooperantur, ubi et ipsae virgines matresque Christi sunt, in fide scilicet quae per dilectionem operatur.¹

DE GENESI AD LITTERAM (401/414)

894 Lib. IX, cap. XVI, 30. Nullo modo tamen dubitamus et hominum et arborum nonnisi Deum esse creatorem, fideliterque credimus factam feminam ex viro, nullo interveniente concubitu, etiamsi forte costa hominis ministrata sit per Angelos in opere Creatoris: sicut fideliter credimus etiam virum factum ex femina nullo interveniente concubitu, cum semen Abrahae dispositum est per Angelos in manu mediatoris.² Utrumque infidelibus incredibile est; fidelibus autem cur ad rei gestae proprietatem quod de Christo factum est, et tantum ad figuratam significationem quod de Eva scriptum est, credibile videatur? An vero sine cuiusquam concubitu vir ex femina fieri potuit, femina ex viro non potuit? Et virginalis uterus unde vir fieret habebat, virile autem latus unde femina fieret non habebat, cum hic Dominus de famula nasceretur, ibi de servo famula formaretur? Poterat et Dominus carnem suam de costa vel de aliquo membro Virginis creare; sed qui posset ostendere in corpore suo hoc se iterum fecisse quod factum est, utilius in matris corpore ostendit nihil pudendum esse quod castum est.

PL
34, 405

895 Lib. X, cap. XVIII, 32. [...] Quid incoinquinatius illo utero Virginis, cuius caro etiamsi de peccati propagine venit, non tamen de peccati propagine concepit; ut ne ipsum quidem corpus Christi ea lex severit in utero Mariae, quae in membris posita corporis mortis, repugnat legi mentis? Quam sancti patres coniugati refrenantes, non quidem nisi quousque licebat in concubitu relaxarunt; nec tamen tantummodo quousque licebat, eius impetum pertulerunt. Proinde corpus Christi quamvis ex carne feminae assumptum est, quae de illa carnis peccati propagine concepta fuerat, tamen quia non sic in

PL
34, 422

¹ Gal. V, 6.

² Gal. III, 19.

ea conceptum est, quomodo fuerat illa concepta, nec ipsa erat caro peccati, sed similitudo carnis peccati.

PL
34, 424

Cap. XX, 35. [...] Secundum rationem quippe illam seminalem ibi fuit Levi, qua ratione per concubitum venturus erat in matrem, secundum quam rationem non ibi erat Christi caro, quamvis secundum ipsam ibi fuerit Mariae caro. Quapropter nec Levi, nec Christus in lumbis Abrahae secundum animam: secundum carnem vero et Levi, et Christus; sed Levi secundum concupiscentiam carnalem, Christus autem secundum solam substantiam corporalem. Cum enim sit in semine et visibilis corpulentia, et invisibilis ratio, utrumque cucurrit ex Abraham, vel etiam ex ipso Adam usque ad corpus Mariae; quia et ipsum eo modo conceptum et exortum est: Christus autem visibilem carnis substantiam de carne Virginis sumpsit; ratio vero conceptionis eius non a semine virili, sed longe aliter ac desuper venit. Proinde secundum hoc quod de matre accepit, etiam in lumbis Abrahae fuit.

896

[TRACTATUS DE QUINTA FERIA S. PASCHAE] (402/404)

PLS
II, 493

7. [...] QUI NATUS EST DE SPIRITU SANCTO ET MARIA VIRGINE. Natus est de matre sine patre deorsum in terris, qui iam sursum de Patre ante tempora sine matre, tempora facturus, est natus. In carne vera nunc iuxta finem temporum de carne vera est genitus: sed caro eius similitudinem habebat carnis peccati, non erat caro peccati. Et unde similitudinem habebat? Quia mortalis erat. Et unde * peccati caro non erat? Quia per fidem virginis venerat.

* 494

897

ENARRATIO IN PS. XLIV (403)

PL
36, 495

3. [...] *In sole posuit tabernaculum suum, et ipse tanquam sponsus procedens de thalamo suo.*¹ Coniunctio nuptialis, Verbum et caro: huius coniunctionis thalamus, virginis uterus. Etenim caro ipsa Verbo est coniuncta: unde etiam dicitur, *Iam non duo, sed una caro.*² Assumpta est Ecclesia ex genere humano, ut caput esset Ecclesiae ipsa caro Verbo coniuncta, et caeteri credentes membra essent illius capitis. Nam vis videre quis venerit ad nuptias? *In principio erat*

898

¹ Ps. XVIII, 6.

² Matth. XIX, 6 et Ephes. V, 31.

*Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum.*¹ Gaudeat sponsa amata a Deo. Quando amata? Dum adhuc foeda. *Omnes enim peccaverunt, ait Apostolus, et egent gloria Dei.*²

ENARRATIO IN PS. LVII (403)

- 899 5. [...] Forte ergo a quadam vulva alienati sunt peccatores, in qua dolores patiebatur charitas, per Apostolum dicens, *Quos iterum parturio, donec Christus formetur in vobis.*³ Expecta ergo; formare. Noli tibi tribuere iudicium quod forte non nosti. Carnalis es adhuc, conceptus es: eo ipso quo accepisti nomen Christi, sacramento quodam natus es in visceribus matris. Non enim ex visceribus tantum homo nascitur, sed et in visceribus. Prius nascitur in visceribus, ut possit nasci de visceribus. Propterea dictum est de Maria: *Quod enim natum est in ea, de Spiritu sancto est.*⁴ Nondum de illa natum erat, sed iam in illa natum erat. Ergo nascuntur intra viscera Ecclesiae quidam parvuli; et bonum est ut formati exeant, ne abortu labantur. Generet te mater, non abortiat. Si patiens fueris, usquequo formeris, usquequo in te certa sit doctrina veritatis, continere te debent materna viscera. Si autem impatientia tua concusseris latera matris, cum dolore quidem te excutit foras, sed magis tuo malo quam suo.⁵

PS
36, 678TRACTATUS DE SYMBOLO ⁶

- 900 3. [...] QUI NATUS EST DE SPIRITU SANCTO ET VIRGINE MARIA. Ecce qua venit, quis, ad quos: per virginem Mariam, in qua operatus est Spiritus sanctus, non homo maritus; qui fecundavit castam, et servavit intactam.
- 901 8. [...] Virgo est ergo ecclesia. Virgo est, virgo sit: caveat seductorem, ne inveniatur corruptorem. Virgo est ecclesia. Dicturus es mihi forte: Si virgo est, quomodo parit filios? Aut si non parit filios, quomodo dedimus nomina nostra, ut de eius visceribus nasceremur? Respondeo: et virgo est, et parit: Mariam imitatur, quae dominum peperit. Numquid non virgo sancta Maria et peperit, et virgo per-

PLS
II, 538PLS
II, 541¹ Io. I, 1.² Rom. III, 23; CCL XXXVIII, 495.³ Gal. IV, 19.⁴ Matth. I, 20.⁵ CCL XXXIX, 713.⁶ Sermo *Morin Guelferbytanus* 1; cf. Sermo 213 in PL 38, 1060 ss.

mansit? Sic et ecclesia et parit, et virgo est; et si consideres, Christum parit: quia membra eius sunt, qui baptizantur. *Vos estis*, inquit apostolus, *corpus Christi et membra*.¹ Si ergo membra Christi parit, Mariae simillima est.

SERMO IV (410)²PL
46, 981

902

Sanctificavit nobis istum diem dies, qui fecit omnem diem, de quo Psalmus cantat *Cantate Domino canticum novum, cantate Domino omnis terra; cantate Domino, et benedicite nomen eius, benuntiate de die in diem salutare eius*.³ Quis est iste dies de die, nisi Filius de Patre, lumen de lumine. Sed dies ille qui genuit diem, qui de Virgine nasceretur hoc die. Dies ergo ille non habet ortum, non habet occasum. Diem dico Patrem Deum. [Non enim esset Iesus dies de die, nisi esset et Pater Dies]. Quid est dies nisi lumen? Non oculorum carnalium, non lumen, non lumen commune hominibus, et pecoribus, sed lumen quod Angelis lucet, lumen cui videndo corda purgantur. Transit enim ista nox, in qua modo vivimus, in qua nobis accenduntur lucernae Scripturarum, et veniet illud, quod in alio Psalmo canitur: *Mane astabo tibi, et contemplabor te*.⁴ Dies ergo ille Verbum Dei, dies, qui lucet Angelis, dies, qui lucet in illa Patria, unde peregrinamur, vestivit se carne, et natus est de Maria Virgine. Mirabiliter natus est. Quid mirabilius Virginis partu? Concepit et virgo est. Creatus est enim de illa quam creavit, et attulit ei foecunditatem, non corruptit integritatem, Maria unde? Ex Adam. Adam unde? De terra. Si Adam de terra, et Maria de Adam, ergo et Maria terra. Si Maria terra, agnoscamus quod cantamus: *Veritas de terra orta est*.⁵

*982 [...] *Portavit eum Mater in utero, portemus in corde; gravidata est Virgo incarnatione Christi, gravidentur pectora nostra fide Christi; peperit Salvatorem, pariamus laudem. Non simus steriles; animae nostrae foecundae sint Deo. Generatio Christi a Patre sine Matre; generatio Christi a Matre sine Patre: ambae generationes mirabiles. Prima generatio aeterna, secunda temporalis. [Quando natus est de Patre? Quid est quando? Quaeris ibi quando, ibi, ubi non invenies tempus? Noli ibi quaerere quando. Hic quaere quando: Quando de Matre bene quaeris. Quando de Patre non bene quaeris; natus est,

¹ I Cor. XII, 27.² Sermo *Frangipane*. Idem Sermo invenitur in PL 38, 1005 et ss., sermo 189 (Maurini) sed a Frangipane melius editus (cf. PLS II, 400-408).³ Ps. XCV, 1, 2.⁴ Ps. V, 5.⁵ Ps. LXXXIV, 12.

et non habet tempus]; natus est aeternus de aeterno, coaeternus. Quid miraris? Deus est. Fit consideratio Divinitatis, et perit causa admirationis.

SERMO CCLXXXIX (410)

- 903 2. Hominem concepit Elisabeth, hominem Maria: Elisabeth mater Ioannis, Maria mater Christi; sed Elisabeth solum hominem, Maria Deum et hominem. Mira res est, quomodo potuerit concipere creatura Creatorem. Quid est ergo intelligendum, fratres mei, nisi quia ipse sibi fecit carnem de sola matre, qui fecit primum hominem sine patre et matre? Primus ille noster casus fuit, quando femina per quam mortui sumus, in corde concepit venena serpentis. Persuasit enim serpens peccatum, et admissus est male suadens. Si primus noster casus fuit, cum femina concepit corde venena serpentis; non mirandum quod salus nostra facta est, cum femina concepit in utero carnem Omnipotentis. Uterque ceciderat sexus, uterque fuerat reparandus. Per mulierem in interitum missi eramus, per mulierem nobis reddita est salus. PL
38, 1308

DE PECCATORUM MERITIS ET REMISSIONE (411)

- 904 Lib. I, cap. XXIX, 57. [Christus] solus sine peccato natus est, quem sine virili complexu, non concupiscentia carnis, sed obedientia mentis virgo concepit. Sola nostro vulnere medicinam parere potuit, quae non ex peccati vulnere germen piae prolis emisit. PL
44, 142
- 905 Lib. II, cap. XXIV, 38. [...] Ideo Virginem matrem, non lege carnis peccati, id est, non concupiscentiae carnalis motu concipientem, sed pia fide sanctum germen in se fieri promerentem, quam eligeret creavit, de qua crearetur elegit. PL
44, 475

SERMO CLXXXIV (411/412)

- 906 Cap. I, 1. [...] Cuius [filii] opus est apud Patrem manentis mundus universus, * huius opus est ad nos venientis Virginis partus. Dedit quippe indicium maiestatis eius Virgo mater, quam virgo ante conceptum, tam virgo post partum; a viro praegnans inventa, non facta: gravida masculo, sine masculo: felicior atque mirabilior fecunditate addita, integritate non perdita. Hoc tam grande miraculum malunt illi fictum putare, quam factum. Ita in Christo homine et Deo, cre- PL
38, 995
* 996

dere quoniam non possunt humana, contemnunt; quoniam non possunt contemnere divina, non credunt. Nobis autem quanto illis abiectius, tanto sit gratius in humilitate Dei hominis corpus: et quanto illis est impossibilior, tanto sit divinius in hominis natiuitate virginis partus.

PL
38, 997

3. Hic de matre natus istum diem saeculis commendavit, qui de Patre natus saecula cuncta creavit. Nec illa natiuitas ullam habere potuit matrem, nec ista quaesivit hominem patrem. Denique natus est Christus et de patre, et de matre; et sine patre, et sine matre: de patre Deus, de matre homo; sine matre Deus, sine patre homo. *Generationem ergo eius quis enarrabit:*¹ sive illam sine tempore, sive istam sine semine; illam sine initio, istam sine exemplo; illam quae nunquam non fuit, istam quae nec antea nec postea fuit; illam quae non habet finem, istam quae initium illic habet, ubi finem?

907

SERMO CLXXXVI (411/412)

PL
38, 999

Cap. I, 1. Gaudeamus, fratres: laetentur et exsultent gentes. Istum diem nobis non sol iste visibilis, sed Creator ipsius invisibilis consecravit; quando eum pro nobis visibilem factum, a quo invisibili et ipsa creata est, visceribus fecundis et genitalibus integris Virgo Mater effudit. Concipiens virgo, pariens virgo, virgo gravida, virgo feta, virgo perpetua. Quid miraris haec, o homo? Deum sic nasci oportuit, quando esse dignatus est homo. Talem fecit illam, qui est factus ex illa. Antequam enim fieret, erat; et quia omnipotens erat, fieri potuit manens quod erat. Fecit sibi matrem, cum esset apud Patrem: et cum fieret ex matre, mansit in Patre. Quomodo Deus esse desisteret, cum homo esse coepit, qui genitrici suae praestitit ne desisteret virgo esse, cum peperit?

908

SERMO CXCI (411/412)

PL
38, 1010

2. Sic adimpletum est quod praedixerat Psalmus, *Veritas de terra orta est.*² Maria virgo ante conceptum, virgo post partum. Absit enim ut in ea terra, hoc est in ea carne unde orta est veritas, periret integritas. Nempe post resurrectionem suam, cum spiritus putaretur esse, non corpus: *Palpate, inquit, et videte, quia spiritus carnem et ossa non habet, sicut me videtis habere.*³ Et tamen illius iuuenilis cor-

909

¹ Isa. LIII, 8.² Ps. LXXXIV, 12.³ Lc. XXIV, 39.

poris soliditas, non patentibus foribus se ad discipulos intromisit.¹ Cur ergo qui potuit per clausa ostia magnus intrare, non potuit etiam per incorrupta membra parvus exire? Sed neque hoc, neque illud volunt credere increduli. Ideo potius fides utrumque credit; quia infidelitas utrumque non credit. Ipsa est quippe infidelitas, cui nulla in Christo videtur esse divinitas. Porro si fides Deum natum credit in carne, Deo non dubitat utrumque possibile; ut et corpus maioris aetatis non reserato aditu domus, intus positus praesentaret, et sponsus infans de thalamo suo, hoc est utero virginali, illaesa matris virginitate procederet.²

910

Cap. II 3. Illic namque unigenitus Dei Filius humanam sibi dignatus est coniungere naturam, ut sibi capiti immaculato immaculatam consociaret Ecclesiam: quam Paulus apostolus virginem vocat, non solas in ea considerans etiam corpore virgines, sed incorruptas omnium desiderans mentes. *Desponsavi enim vos, inquit, uni viro, virginem castam exhibere Christo.*³ Ecclesia ergo imitans Domini sui matrem, quoniam corpore non potuit, mente tamen et mater est et virgo. Nullo itaque modo virginitatem matri suae nascendo Christus ademit, qui Ecclesiam suam de fornicatione daemonum redimendo virginem fecit. Ex cuius *incorrupta virginitate procreatae virgines sanctae, quae terrenas nuptias contemnentes, esse etiam carne virgines elegistis, gaudentes celebrate solemniter hodierno die Virginis partum. Ille quippe est natus ex femina, qui non est a masculo satus in femina. Qui vobis attulit quod amaretis, matri non abstulit quod amatis. Qui sanat in vobis quod traxistis ex Eva, absit ut vitiaret quod dilexistis in Maria.

PL
38, 1010

*1011

911

Cap. III, 4. Illa igitur cuius vestigia sectamini, et ut conciperet, cum viro non mansit; et cum pareret, virgo permansit. Imitamini eam quantum potestis; non fecunditate, quia hoc non potestis, salva virginitate. Sola utrumque potuit, quorum vos unum habere voluistis; quia hoc perditis, si utrumque habere velitis. Sola utrumque potuit, quae omnipotentem peperit, per quem potuit. Solum enim unicum Dei Filium, isto unico modo fieri oportebat filium hominis. Nec tamen ideo non est vobis aliquid Christus, quia unius est virginis fetus. Ipsum quippe vos, quem filium edere non potuistis carne, sponsum invenistis in corde: et talem sponsum, quem et redemptorem sic teneat felicitas vestra, ut peremptorem non timeat virginitas vestra. Qui enim matri virginitatem nec corporali abstulit partu, multo

PL
38, 1011¹ Io. XX, 19.² Ps. XVIII, 6.³ II Cor. XI, 2.

magis in vobis eam spirituali servat amplexu. Nec propterea vos steriles deputetis, quia virgines permanetis. Nam et ipsa pia integritas carnis, ad fecunditatem pertinet mentis. Agite quod ait Apostolus: quoniam non cogitatis ea quae sunt mundi, quomodo placeatis maritis; cogitate quae Dei sunt, quomodo illi in omnibus placeatis;¹ ut non uterum fetibus, sed animum fecundum possitis habere virtutibus. Postremo omnes alloquor, omnibus dico; universam virginem castam, quam desponsavit Apostolus Christo, ista voce compello. Quod miramini in carne Mariae, agite in penetrabilibus animae. Qui corde credit ad iustitiam, concipit Christum: qui ore confitetur ad salutem,² parit Christum. Sic in mentibus vestris et fecunditas exuberet, et virginitas perseveret.

SERMO CXCV (411/412)

PL
38, 1018

2. Hic est Dominus Deus noster, hic est mediator Dei et hominum homo Salvator noster, qui natus de Patre creavit et matrem; creatus de matre glorificavit et Patrem: sine femineo partu unicus Patri, sine virili complexu unicus matri. Hic est speciosus forma prae filiis hominum,³ sanctae filius Mariae, sanctae sponsus Ecclesiae, quam suae genitrici similem reddidit: nam et nobis eam matrem fecit, et virginem sibi custodit. Ad hanc quippe dicit Apostolus: *Aptavi vos uni viro, virginem castam exhibere Christo.*⁴ De qua rursus dicit, matrem nostram non ancillam, sed liberam, cuius multi filii desertae magis quam eius quae habet virum.⁵ Est ergo et Ecclesiae, sicut Mariae, perpetua integritas, et incorrupta fecunditas. Quod enim illa meruit in carne, haec servavit in mente: nisi quod illa peperit unum, haec parit multos, in unum congregandos per unum.

912

SERMO CXCVI (411/412)

PL
38, 1012

Cap. I, 1. [...] Miramur virginis partum, et novum ipsum nascendi modum incredulis persuadere conamur, quod in utero non seminato germen prolis exortum est, et a complexu carnis viscera immunia filium hominis protulerunt, cuius patrem hominem non tulerunt: quod virginitatis integritas et in conceptu clausa, et in partu incor-

913

¹ I Cor. VII, 32-34.² Rom. X, 10.³ Ps. XLIV, 3.⁴ II Cor. XI, 2.⁵ Gal. IV, 26 et 27.

rupta permansit. Mira est ista potentia, sed plus est miranda misericordia, quod ille qui sic nasci potuit, nasci voluit. Erat enim iam unicus Patri, qui unicus natus est matri: et ipse est factus in matrè, qui sibi fecerat matrem: sempiternus cum Patre, hodiernus ex matre: post matrem de matre factus, ante omnia de Patre non factus: sine quo Pater nunquam fuit, sine quo mater nunquam fuisset.

914

Cap. II, 2. Exsultate, virgines Christi, consors vestra est mater Christi. Christum parere non potuistis, sed propter Christum parere nolulistis. Qui non ex vobis natus est, vobis natus est. Verumtamen si verbi eius memineritis, sicut meminisse debetis; estis etiam vos matres eius, quia voluntatem facitis Patris eius. Ipse enim dixit: *Quicumque facit voluntatem Patris mei, ipse mihi frater et soror et mater est.*¹ Exsultate, viduae Christi: qui fecundam fecit virginitatem, illi vovistis continentiae sanctitatem. Exsulta etiam, castitas nuptialis, omnes fideliter viventes cum coniugibus vestris: quod amisistis in corpore, in corde servate. Ubi iam non potest esse a concubitu caro integra, sit in fide virgo conscientia, secundum quam virgo est omnis Ecclesia. In Maria Christum pia virginitas peperit: in Anna Christum viduitas parvum grandaeva cognovit: in Elisabeth Christo coniugalis castitas et anilis fecunditas militavit. Omnes gradus fidelium membrorum capiti contulerunt, quod ipsius gratia conferre potuerunt. Proinde quia veritas et pax et iustitia Christus est, hunc fide concipite, operibus edite; ut quod egit uterus Mariae in carne Christi, agat cor vestrum in lege Christi. Quomodo autem non ad partum Virginis pertinetis, quando Christi membra estis? Caput vestrum peperit Maria, vos Ecclesia. Nam ipsa quoque et mater et virgo est: mater visceribus charitatis, virgo integritate fidei et pietatis. Populos parit, sed unius membra sunt, cuius ipsa est corpus et coniux etiam in hoc similitudinem gerens illius virginis, quia et in multis mater est unitatis.

PL
38, 101

EPISTOLA CXXXVII (411/412)

915

Cap. II, 8. [...] Ipsa enim magnitudo virtutis eius, quae nullas in angusto sentit angustias, uterum virginalem non adventitio, sed indigena puerperio fecundavit: ipsa sibi animam rationalem, et per eandem etiam corpus humanum, totumque omnino hominem in melius mutandum, nullo modo in deterius mutata coaptavit; nomen humanitatis ab eo dignanter assumens, divinitatis ei largiter tribuens. Ipsa virtus per inviolatae matris virginea viscera, membra

PL
33, 519¹ Matth. XII, 50.

infantis eduxit, quae postea per clausa ostia membra iuvenis introduxit.¹ Hic si ratio quaeritur, non erit mirabile: si exemplum poscitur, non erit singulare. Demus Deum aliquid posse, quod nos fateamur investigare non posse. In talibus rebus tota ratio facti est potentia facientis.

EPISTOLA CXLIII (411/412)

PL
33, 590

12. De virginitate autem sanctae Mariae, si hoc quod scripsi non persuadet fieri potuisse, neganda sunt omnia quae mirabiliter in corporibus acciderunt. Quod si propterea non creditur, quia semel factum est, quaere ab amico quem hoc adhuc movet, utrum nihil inveniatur in litteris saecularibus quod et semel factum sit, et tamen creditum non fabulosa vanitate, sed, sicut existimant, historica fide; quaere, obsecro te. Si enim tale aliquid in illis litteris inveniri negaverit, admonendus est; si autem fassus fuerit, soluta quaestio est. 916

DE GRATIA NOVI TESTAMENTI LIBER
SEU EPISTOLA CXL (411/412)PL
33, 558

Cap. XII, 31. [...] Sed quid est, *Tu extraxisti me de ventre*,² si ad ipsum Iesum de Virgine procreatum refertur? Quasi alios Deus non extrahat, in cuius providentia est omnis ordo nascendi: an inde significare voluit partum Virginis servata virginitatis integritate mirabili, cum ait, *Tu extraxisti me de ventre matris meae*; ut quod illic mirabiliter factum est, cum Deus fecisse dicitur, nemini incredibile videatur? 917

ENARRATIO IN PS. LXXV (411/412)

PL
33, 958

1. [...] Pilatus: *Regem vestrum crucifigam?* Et illi: *Nos non habemus regem, nisi Caesarem.*³ O Iudaei qui vocamini, et non estis; si non habetis regem, nisi Caesarem, defecit iam princeps de Iuda: venit ergo ille *cui repromissum est*. Illi ergo verius Iudaei, qui Christiani facti sunt ex Iudaeis: caeteri Iudaei qui in Christum non crediderunt, etiam nomen ipsum perdere digni fuerunt. Iudaea ergo vera, Christi Ecclesia est, credens in illum regem qui venit ex tribu Iuda per vir- 918

¹ Io. XX, 26.² Ps. XXI, 10.³ Io. XIX, 15.

● PL 33, 371, 385, 522, 534, 545, 599, 605, 657, 707, 717, 790, 844, 1050, 1054.

ginem Mariam; credens in illum de quo modo Apostolus dicebat, ad Timotheum scribens: *Memor esto Iesum Christum resurrexisse a mortuis ex semine David, secundum Evangelium meum.*¹ De Iuda enim David et ex David Dominus Iesus Christus. Nos credentes in Christum pertinemus ad Iudam; et nos cognovimus Christum qui oculis non vidimus, fide retinemos. Non ergo insultent Iudaei, qui iam non sunt Iudaei: ipsi dixerunt, *Nos non habemus regem, nisi Caesarem.* Nam melius illis erat, ut rex illorum esset Christus, ex semine David de tribu Iuda. Tamen quia ipse Christus ex semine David secundum carnem, Deus autem super omnia benedictus in saecula, ipse rex noster est et Deus noster: rex noster, secundum quod natus est ex tribu Iuda secundum carnem, Christus Dominus Salvator; Deus autem noster, qui est ante Iudam, et ante coelum et terram, per quem facta sunt omnia, et spiritualia et corporalia. Si enim *omnia per ipsum facta sunt*; et ipsa Maria de qua natus est, per ipsum facta est. Quomodo ergo ille quasi coeteri homines nasceretur, qui sibi fecit matrem de qua nasceretur? Ergo ipse Dominus: Apostolo dicente, cum loqueretur de Iudaeis, *Quorum patres; et ex quibus est Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in saecula.*²

ENARRATIO IN PS. CXLIX (411/413)

- 919 6. [...] Felix victima, vera victima, hostia immaculata! Non ergo hoc obtulit quod nos illi dedimus: imo hoc obtulit quod a nobis accepit, et mundum obtulit. Carnem enim a nobis accepit, hanc obtulit. Sed unde illam accepit? De utero virginis Mariae, ut mundam offerret pro immundis. Ipse Rex, ipse Sacerdos; in eo laetemur.³

PL
37, 1953

ENARRATIO IN PS. CLX (412)

- 920 16. Sed hoc differtur, hoc postea dabitur: quid nunc? *Ex utero ante luciferum genui te.* Quid hic, si Deus Filium habet, numquid et uterum? Sicut carnis corpora, non habet: quia nec sinum; dictum est tamen, *Qui est in sinu Patris, ipse enarravit.*⁴ Qui est autem sinus, ipse est uterus; et sinus et uterus pro secreto positus est. Quid est, *Ex utero?* Ex secreto, ex occulto; de meipso, de substantia mea; hoc

PL
37, 1451¹ II Tim. II, 8.² Rom. IX, 5; CCL XXXIX, 1037.³ CCL XL, 2182.⁴ Io. I, 18.

est, *Ex utero*: quia, *Generationem eius quis enarrabit?*¹ Accipiamus ergo Patrem dicentem ad Filium, *Ex utero ante luciferum genui te*. Quid est ergo *ante luciferum*? Lucifer pro sideribus positus est, tanquam a parte totum significante Scriptura, et ex eminenti stella omnia sidera. Sed illa sidera quomodo facta sunt? *Ut sint in signis, et in temporibus, * et in diebus, et in annis.*² Si ergo et in signis et in temporibus posita sunt sidera, et lucifer nominatus est pro sideribus; quod est ante luciferum, hoc est ante sidera; et quod est ante sidera, hoc est ante tempora; si ergo ante tempora, ab aeternitate: noli quaerere quando; aeternitas non habet quando. Quando et aliquando verba sunt temporum. De Patre non est natus in tempore, per quem facta sunt tempora. Dictum est ergo, ut dici oportuit, figurate, prophetice, ut et uterus pro secreta substantia, et lucifer pro temporibus poneretur. An vultis et ipsum David respiciamus, qui Dominum suum dixit filium suum? Ut enim hoc diceret, audivit a Domino suo; ab illo audivit a quo falli non potuit: et dixit iam Dominum suum, quia, *Dixit, inquit, Dominus Domino meo: Sede a dextris meis*. Et ipse loquitur, ipsius quasi sermo contextus est. Si ergo ipse loquitur, forte ipse potuit dicere, *Ex utero ante luciferum genui te*: ex utero virginali, *ex utero ante luciferum genui te*. Si enim illa virgo ducens propaginem de carne David, ex illo utero natus Christus, tanquam ex utero genitus a David. *Ex utero*, quo masculus non accessit: *ex utero* prorsus, proprie *ex utero*, quia solus ex solo utero. Ergo, *Ex utero*, inquit ille, qui eum Dominum suum dixerat, *Ex utero ante luciferum genui te*. Et hoc ipsum *ante luciferum* signate dictum, et proprie dictum, et sic impletum. Noctu enim natus est Dominus de utero virginis Mariae: indicant testimonia pastorum, qui vigiliis exercebant super gregem suum.³ *Ex utero ante luciferum genui te*. O tu, Domine meus, sedens ad dexteram Domini mei, unde filius meus, nisi quia *Ex utero ante luciferum genui te?*⁴

ENARRATIO IN PS. LXII (412)

PL
36, 748

1. [...] Psalmi isti quos cantamus, antequam Dominus noster Iesus Christus natus esset ex virgine Maria, Spiritu Dei dictante dicti et conscripti sunt. Fuit enim David rex in Iudaeorum gente; quae gens una colebat Deum unum, qui fecit coelum et terram, mare et omnia

921

¹ Isa. LIII, 8.² Gen. I, 14.³ Le. II, 7-8.⁴ CCL XL, 1616-1617.

quae in ipsis sunt, sive quae videntur, sive quae non videntur. Caeterae autem gentes, aut idola colebant quae manibus suis fecerant, aut creaturam Dei, non ipsum Creatorem, id est, aut solem, aut lunam, aut stellas, aut mare, aut montes, aut arbores. Haec enim omnia Deus fecit; et laudari se vult in illis, non illa coli pro se. Ergo in ipsa gente Iudaeorum David rex fuit, de cuius semine natus est Dominus noster Iesus Christus¹ ex Maria virgine; quia de illo ducebat genus virgo Maria quae peperit Christum:² et dicti sunt isti Psalmi, et prophetabatur in eis Christus venturus post multos annos: et dicebatur ab illis Prophetis, qui fuerunt antequam Dominus noster Iesus Christus de Maria virgine nasceretur, quidquid futurum erat temporibus nostris; quod modo legimus, et videmus: et multum gaudemus quia spes nostra praedicta est a sanctis, qui illud non videbant impletum, sed in spiritu futurum videbant: et nos modo legimus et audimus a lectoribus.³

ENARRATIO IN PS. CXXVII (412)

922

12. [...] Cum nuntiarentur ei mater eius et fratres foris stantes; quia foris stabant, typum gerebant. Quis typus matris? Synagoga. Quis typus fratrum carnalium? Iudaei foris stantes. Et foris stat synagoga. Nam Maria in lateribus domus eius, et cognati eius ex virginis Mariae consanguinitate venientes, qui in eum crediderunt, in lateribus domus eius; non in quantum carnali consanguinitate iuncti erant, sed in quantum verbum Dei audiebant et faciebant. Hoc enim respondit Dominus et ait, *Quae mihi mater, aut qui fratres?*⁴ Unde tentaverunt quidam dicere quia Christus matrem non habuit, quia dixit, *Quae mihi mater?* Quare? Ergo Petrus et Ioannes et Iacobus, et alii Apostoli patres non habuerunt in terra? Et tamen quid eis dicit? *Nolite vobis dicere patrem super terram; unus est enim Pater vester qui in coelis est.*⁵

PL
37, 1685

SERMO CCXCI (412/416)

923

3. Venit angelus Gabriel ad Zachariam, non ad Elisabeth uxorem eius, matrem Ioannis: venit, inquam, angelus Gabriel ad Zachariam, non ad Elisabeth. Quare? Quia Ioannes per Zachariam futurus erat

PL
38, 1317

¹ Rom. I, 3.

² Lc. II, 7.

³ CCL XXXIX, 793.

⁴ Matth. XII, 48.

⁵ Matth. XXIII, 9; CCL XL, 1876.

in Elisabeth. Ergo angelus annuntians venturum Ioannem nascendo, non venit ad exceptorium ventris, sed ad fontem seminis. Nuntiavit amborum futurum filium, sed patri nuntiavit. Venturus enim erat Ioannes de connubio masculi et feminae. Ecce iterum ipse Gabriel venit ad Mariam, non ad Ioseph: unde erat caro illa coeptura, unde erat initium habitura, ad ipsam angelus venit.

PL
38, 1318

4. Angelus vero idem ipse ad Mariam virginem: *Ave*, inquit, *gratia plena, Dominus tecum*: iam tecum est qui erit in te. *Benedicta tu inter mulieres*. Proprietate hebraicae linguae omnes feminas mulieres dici solere Scriptura sancta testatur: ne forte mirentur aut scandalizentur, qui non solent Scripturas audire. Dominus quodam Scripturarum loco aperte dicit, *Segregate mulieres, quae non cognoverunt virum*.¹ Ipsam denique recolite originem nostram: quando facta est de latere viri, quid dicit Scriptura? *Detraxit ei costam, et aedificavit eam in mulierem*.² Iam mulier vocatur, de viro quidem sumpta, sed nondum viro coniuncta. Iam ergo cum auditis ab angelo, *Benedicta tu inter mulieres*; sic accipite, ac si more nostro diceretur, *Benedicta tu inter feminas*.

924

5. Promittitur Zachariae filius, promittitur et sanctae Mariae filius, et dicit etiam ipsa pene ipsa verba quae dixerat Zacharias. Quid enim dixerat Zacharias? *Unde mihi hoc? Ego enim sum senex, et uxor mea sterilis, et progressa in diebus suis*. Quid et Maria sancta? *Quomodo fiet istud?* Similis vox, dissimile cor. Vocem similem aure audiamus, cor autem dissimile angelo pronuntiante noscamus. Peccavit David, et a propheta correptus dixit, *Peccavi*: continuo ei dictum est, *Dimissum est tibi peccatum*.³ Peccavit Saul, et a Propheta corresptus dixit, *Peccavi*: nec ei dimissum est peccatum, sed mansit ira Dei super eum.⁴ Quid est hoc, nisi quod similis vox, dissimile cor? Homo enim est vocis auditor, Deus cordis inspector. In illis ergo verbis Zachariae non fuisse fidem, sed dubitationem et desperationem angelus vidit, angelus indicavit, vocem tollendo, infidelitatem dammando. Sancta vero Maria: *Quomodo fiet istud, quia virum non cognosco?* Agnoscite propositum virginis. Quando diceret, concubitura cum viro, *Quomodo fiet istud?* Si enim fieret, quomodo de omnibus infantibus solet, non diceret, *Quomodo fiet?* Sed illa propositi

¹ Num. XXXI, 17, sec. LXX.

² Gen. II, 22.

³ II Reg. XII, 13.

⁴ I Reg. XV, 30.

● PL 37, 1049, 1078, 1079, 1104, 1122, 1124, 1137, 1150, 1159, 1230, 1238, 1258, 1264, 1397, 1449, 1450, 1685, 1722, 1777, 1785, 1845, 1942, 1948, 1953.

sui memor, et sancti voti conscia, quia noverat quid voverat; dicendo, *Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco?* Quoniam non noverat hoc fieri, ut filii nascerentur nisi coniugatis et concumbentibus cum viris suis, quod ipsa proposuerat ignorare, dicendo, *Quomodo fiet istud?* modum quaesivit, non de Dei omnipotentia dubitavit. *Quomodo fiet istud?* Quis modus est quo fiet istud? Annuntias * mihi filium, *1319 habes meum paratum animum, dic mihi modum. Potuit enim virgo sancta metuere, aut certe ignorare consilium Dei, quomodo eam vellet habere filium, quasi improbasset virginis votum. Quid enim si diceret, Nube, coniungere viro? Non diceret Deus accepit enim votum virginis, quomodo Deus. Et hoc ab illa accepit, quod ipse donavit. Dic mihi ergo, nuntie Dei, *Quomodo fiet istud?* Vide angelum scientem, illam quaerentem, non diffidentem. Quia ergo vidit eam quaerentem, non diffidentem, non se negavit instruentem. Audi quomodo: erit virginitas tua, tu tantum crede veritatem, serva virginitatem, accipe integritatem. Quoniam integra est fides tua, intacta erit et integritas tua. Denique audi quomodo fiet istud: *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi.* Tale umbraculum nescit libidinis aestum. *Propterea, quia Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi;* quia fide concipis, quia credendo, in utero, non concumbendo habebis: *propterea quod nascetur de te Sanctum, vocabitur Filius Dei.*¹

925

6. Quid es, quae postea paritura es? Unde meruisti? Unde hoc accepisti? Unde fiet in te qui fecit te? Unde, inquam, tibi hoc tantum bonum? Virgo es, sancta es, votum vovisti; sed multum quod meruisti, imo vero multum quod accepisti. Nam unde hoc meruisti? Fit in te qui fecit te, fit in te per quem facta es: imo vero per quem factum est coelum et terra, per quem facta sunt omnia, fit in te Verbum Dei caro, accipiendo carnem, non amittendo divinitatem. Et Verbum iungitur carni, et Verbum copulatur carni; et huius tanti coniugii thalamus, uterus tuus; et huius, inquam, tanti coniugii, id est Verbi et carnis thalamus uterus tuus: unde *ipse sponsus procedit de thalamo suo.*² Invenit te virginem conceptus, dimittit virginem natus. Dat fecunditatem, non tollit integritatem. Unde tibi hoc? Proterve virginem videor interrogare, et quasi importune aures verecundas ista mea voce pulsare. Sed video virginem verecundantem, et tamen respondentem, meque admonentem: Quae a me unde mihi hoc?

PL
38, 1319

• PL 34, 135, 352, 392, 422, 424, 578, 726, 809, 817, 821, 1044, 1046, 1061, 1077, 1078, 1093, 1121, 1194.

¹ Lc. I, 35.

² Ps. XVIII, 6.

Verecundor tibi respondere bonum meum, angeli audi ipsius salutationem, et in me agnosce tuam salutem. Crede cui credidi. Unde mihi hoc quaeris? Angelus respondeat. Dic mihi, angele, unde Mariae hoc? Iam dixi, cum salutavi: *Ave, gratia plena*.¹

IN VIGILIIS PASCHAE² (412/416)PLS
II, 718

2. [...] Lumen quippe de tenebris, Christus est de Iudaeis, quibus dictum est: *nocti assimilavi matrem vestram*.³ Sed in illa gente, tamquam in illa nocte, non fuit nox virgo Maria, sed noctis quodammodo stella: unde et eius partum stella signavit, quae longinquam noctem, hoc est magos orientis, ut adorarent lumen, adduxit; ut et in ipsis fieret quod dictum est, *lumen de tenebris clarescere*. Ut concordarent etiam resurrectio et nativitas Christi, sicut in isto novo monumento nullus est antea, nullus postea positus mortuus; sic in illo utero virginali nec antea mortalis est quisquam, nec postea satus.

926

SERMO CCXC (412/416)

PL
38, 1314

Cap. IV, 4. Verum interest plurimum, non solum in matribus, quod illa virgo, illa mulier fuerit sterilis; illa de Spiritu sancto pariens Filium Dei Dominum nostrum, illa de viro suo sene pariens praecursorem Domini. Et illud attendite. Non credit Zacharias. Quomodo non credit? Quaesivit ab angelo per quid cognosceret quod promittebat, quoniam ipse erat senex, et uxor eius processerat in diebus suis. Et dixit illi angelus: *Ecce eris tacens, et non poteris loqui usque in diem quo haec fiant, propter quod non credidisti verbis meis, quae implebuntur in tempore suo*.⁴ Idem ipse angelus venit ad Mariam, nuntiat Christum nasciturum ex ea in carne, et Maria tale aliquid dicit. Ille enim dixit: *Per quid cognoscam hoc? Ego enim sum senex, et uxor mea processit in diebus suis*.⁵ Et dicitur ei: *Ecce eris tacens: et non poteris loqui usque in diem quo haec implebuntur, propter quod non credidisti verbis meis*. Et accepit supplicium taciturnitatis, merito infidelitatis. Quid dixerat propheta de Ioanne? *Vox clamantis*

927

¹ Lc. I, 28.² Sermo Wilmart 4.³ Os. IV, 5.⁴ Lc. I, 20.⁵ Lc. I, 18.

● PLS II, 518, 531, 563, 569, 575, 601, 633, 673, 691, 692, 706, 708.

*in eremo.*¹ Tacet Zacharias generaturus vocem. Quia non credidit, tacuit; merito obmutuit quousque vox nasceretur. Si enim recte dictum est, imo quia valde recte dictum est in sancto psalmo, *Credidi, propter quod locutus sum:*² quia non credebat, merito non loquebatur. Sed rogo, Domine, cum audientibus me pariter pulso, aperi nobis, expone nobis quid sibi velit haec quaestio. Causas quaerit Zacharias ab angelo, per quid cognosceret quod illi annuntiatum est, quoniam senex erat, et uxor eius progressa in diebus suis: dicitur ei, *Quoniam non credidisti, eris tacens.* Nuntiatur Christus virgini Mariae, et ipsa causam quaerit, et dicit angelo, *Quomodo fiet istud? Quoniam virum non cognosco.*³ Et ille, *Per quid cognoscam hoc? Ego enim sum senex, et uxor mea progressa in diebus suis.* Et illa, *Quomodo fiet istud? Quoniam virum non cognosco.* Illi dicitur: «Tacebis, quia non credis»: illi autem causa exponitur, silentium non imponitur. *Quomodo fiet istud? Quoniam virum non cognosco.* Et angelus: *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi.*⁴ Ecce quomodo fiet quod quaeris, ecce quomodo virum non cognoscis et paries ecce quomodo: quia *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi.* Non timeas aestum libidinis, sub tantae umbraculo sanctitatis. Quare hoc? Si verba attendamus, aut ambo crediderunt, aut ambo dubitaverunt, Zacharias et Maria. Sed nos verba valemus audire: Deus potest et corda interrogare.

Cap. V, 5. Intelligimus, charissimi, quoniam Zacharias quando ait, *Per quid cognoscam hoc? Ego enim sum senex, et uxor mea progressa in diebus suis,* desperando dixit, non inquirendo: Maria vero quando e contra ait, *Quomodo fiet istud? Quoniam virum non *cognosco,* inquirendo dixit, non desperando. Dum interrogavit, non de promissione dubitavit. O vere gratia plena! Sic est enim ab angelo salutata, *Ave, gratia plena.* Quis hanc explicet gratiam? Quis huic gratiae gratias agendo sufficiat? Fit homo, et per liberum arbitrium perit homo, et invenitur homo factus qui fecit, ne periret quem fecit. In principio Verbum Deus apud Deum, per quod omnia facta sunt, fit caro: *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis.*⁵ Caro fit Verbum, sed caro accedit ad Verbum, non perit in carne Verbum. O gratia! Ut hoc haberemus, quid digni eramus?

* 1315

928

Cap. VI, 6. Sed videte quid dicat ipsa sancta Maria, plena fide,

PL
38, 1315¹ Isa. XL, 3.² Ps. CXV, 10.³ Lc. I, 34.⁴ Lc. I, 35.⁵ Io. I, 14.

plena gratia, mater futura, virgo permansura. Quid dicit inter caetera, de quibus singulis loqui, valde multum est? Quid ait? *Esurientes implevit bonis, et divites dimisit inanes.*¹ Qui sunt esurientes? Humiles, indigentes. Qui sunt divites? Superbi et inflati.

SERMO CCXCIII (413)

PL
38, 1327

1. Sancti Ioannis, cuius nativitatem, cum Evangelium legeretur, mirantes audivimus, solemnitatem hodie celebramus. Quanta est gloria iudicis, si tanta est praeconis? Qualis est venturus via, si talis est qui praeparat viam? Nativitatem Ioannis quodam modo consecratam observat Ecclesia: nec invenitur ullus in Patribus, cuius nativitatem solemniter celebremus: celebramus Ioannis, celebramus et Christi: hoc vacare non potest, et si forte a nobis pro tantae rei dignitate minus explicatur, fructuosius tamen et altius cogitatur. Nascitur Ioannes de anicula sterili, nascitur Christus de iuvencula virgine. Ioannem parit sterilitas, Christum integritas. In nativitate Ioannis aetas congrua non erat parentalis, in nativitate Christi complexus non exstitit maritalis. Ille angelo praedicante nuntiatur, iste angelo nuntiante concipitur. Non creditur Ioannes nasciturus, et fit pater mutus: creditur Christus, et fide concipitur. Fit prius adventus fidei in cor virginis, et sequitur fecunditas in utero matris. Et tamen prope eadem verba sunt Zachariae dicentis, cum angelus Ioannem nuntiaret, *Per quid cognoscam hoc? Ego enim sum senex, et uxor mea iam processit in diebus suis:*² et Mariae sanctae angelo nuntiante partum eius futurum, *Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco?*³ pene eadem verba. Illi dicitur: *Ecce eris tacens, nec potens loqui, quousque fiant haec, propter quod non credidisti verbis meis, quae adimplebuntur tempore suo.*⁴ Illi autem: *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi; propterea quod nascetur ex te Sanctum, vocabitur Filius Dei.*⁵ Ille corripitur, illa instruitur. Illi dicitur, Quia non credidisti: illi dicitur, Accipe quod quaesisti. Propemodum eadem verba sunt, *Per quid cognoscam hoc?* et, *Quomodo fiet istud?* Sed eum qui *verba audiebat et cor videbat, non latebat. In utriusque verbis cogitatio latebat; sed homines, non angelum latebat: imo non latebat eum qui loquebatur per angelum.

929

*1328

¹ Lc. I, 52.² Lc. I, 18.³ Lc. I, 34.⁴ Lc. I, 20.⁵ Lc. I, 35.

DE NATURA ET GRATIA (413/415)

- 930 Cap. XXXVI, 42. [...] Excepta itaque sancta virgine Maria, de qua propter honorem Domini nullam prorsus cum de peccatis agitur, haberi volo quaestionem: unde enim scimus quid ei plus gratiae collatum fuerit ad vincendum omni ex parte peccatum, quae concipere ac parere meruit, quem constat nullum habuisse peccatum? Hac ergo Virgine excepta, si omnes illos sanctos et sanctas, cum hic viverent, congregare possemus et interrogare utrum essent sine peccato, quid fuisse responsuros putamus? Utrum hoc quod iste dicit, an quod Ioannes apostolus? Rogos vos, quantalibet fuerint in hoc corpore excellentia sanctitatis, si hoc interrogari potuissent, nonne una voce clamassent: *Si dixerimus quia peccatum non habemus, nos ipsos decipimus, et veritas in nobis non est?*¹

PL
44, 267

IN IOANNIS EVANGELIUM TRACTATUS CXXIV (413/416)

- 931 Tract. IV, 4. [...] *Et crevit, inquit, lapis ille, et factus est mons magnus, et implevit universam faciem terrae.*² Videat ergo charitas vestra quod dico: Christus ante Iudaeos iam praecisus erat de monte. Montem regnum vult intelligi Iudaeorum. Sed regnum Iudaeorum non impleverat universam faciem terrae. Inde praecisus est ille lapis, quia inde natus est in praesentia Dominus. Et quare sine manibus? Quia sine opere virili Virgo peperit Christum. Iam ergo erat lapis ille praecisus sine manibus, ante oculos Iudaeorum: sed humilis erat. Non immerito; quia nondum creverat lapis ille, et impleverat orbem terrarum: quod ostendit in regno suo, quod est Ecclesia, qua implevit totam faciem terrae.³
- 932 10. [...] *Ecce Agnus Dei.*⁴ Si agnus innocens, et Ioannes agnus. An non et ipse innocens? Sed quis innocens? Quantum innocens? Omnes ex illa traduce veniunt et ex illa propagine, de qua cantat gemens David: *Ego in iniquitate conceptus sum, et in peccatis mater mea in utero me aluit.*⁵ Solus ergo ille Agnus, qui non sic venit. Non enim in iniquitate conceptus est; quia non de mortalitate con-

PL
35, 1407PL
35, 1410¹ I Io. I, 8.² Dan. II, 35.³ CCL XXXVI, 32.⁴ Io. I, 36.⁵ Ps. L, 7.

ceptus est: nec eum in peccatis mater eius in utero aluit, quem virgo concepit, virgo peperit; quia fide concepit, et fide suscepit. Ergo ecce *Agnus Dei*.¹

PL
35, 1416 Tract. V, 4. [...] *Omnia per ipsum facta sunt*:² si omnia per ipsum, et Maria per ipsum facta est, de qua postea natus est Christus. Intendat charitas vestra, quomodo creavit Mariam, et creatus est per Mariam; sic dedit baptismum Ioanni, et baptizatus est a Ioanne.³ **933**

PL
35, 1445 Tract. VII, 15. *Et in crastinum voluit exire in Galilaeam, et invenit Philippus. Dicit ei: Sequere me. Erat autem de civitate Andreae et Petri. Et invenit Philippus Nathanaelem: iam vocatus a Domino Philippus. Et dixit ei: Quem scripsit Moyses in Lege, et Prophetarum, invenimus Iesum filium Ioseph*.⁴ Eius filius dicebatur, cui desponsata erat mater eius. Nam quod ea intacta conceptus et natus sit, bene noverunt omnes Christiani ex Evangelio.⁵ **934**

PL
35, 1452 Tract. VIII, 4. [...] Dominus autem securus moriens, dedit sanguinem suum pro ea quam resurgens haberet, quam sibi iam coniunxerat in utero Virginis. Verbum enim sponsus, et sponsa caro humana; et utrumque unus Filius Dei, et idem filius hominis: ubi factus est caput Ecclesiae, ille uterus virginis Mariae thalamus eius, inde processit tanquam sponsus de thalamo suo, sicut Scriptura praedixit, *Et ipse tanquam sponsus procedens de thalamo suo, exultavit ut gigas ad currendam viam*;⁶ de thalamo processit velut sponsus, et invitatus venit ad nuptias. **935**

PL
35, 1452 5. Certi sacramenti gratia, videtur matrem de qua sponsus processit, non agnoscere, et dicere illi, *Quid mihi et tibi est, mulier? Nondum venit horam ea*. Quid est hoc? ideone venit ad nuptias, ut doceret matres contemni? Utique ad cuius nuptias venerat, ideo ducebat uxorem, ut filios procrearet; et ab eis quos ut procrearet optabat, utique honorari cupiebat: ille ergo venerat ad nuptias, ut exhonoraret matrem, cum propter filios habendos, quibus reddere honorem parentibus imperat Deus, ipsae nuptiae celebrentur, et ducantur uxores? Procul dubio, fratres, latet ibi aliquid. Nam tanta res est, ut quidam, quos cavendos praemonuit Apostolus, sicut supra commemoravimus, **936**

¹ CCL XXXVI, 36.

² Io. I, 3.

³ CCL XXXVI, 43.

⁴ Io. I, 43-45.

⁵ CCL XXXVI, 75.

⁶ Ps. XVIII, 6.

● PL 35, 1419, 1465, 1474, 1488, 1502, 1503, 1504, 1526, 1548, 1552, 1568, 1572, 1591, 1616, 1636, 1644, 1648, 1663, 1687, 1692, 1709, 1722, 1763, 1770, 1889, 1899, 1903, 1912, 1917, 1929, 1940, 1978.

dicens: *Timeo ne sicut serpens Evam seduxit astutia sua, sic et vestrae mentes corrumpantur a simplicitate et castitate quae est in Christo*,¹ derogantes Evangelio, et dicentes quod Iesus non sit natus de Maria Virgine, hinc argumentum sumere conarentur erroris sui, ut dicerent: Quomodo erat mater eius, cui dixit, *Quid mihi et tibi est, mulier?*²

* 6. Quid est ergo, inquit, quod ait Dominus, *Quid mihi et tibi est, mulier?* Forte in eo quod sequitur ostendit nobis Dominus quare hoc dixerit: *Nondum, inquit, venit hora mea.* Sic enim ait, *Quid mihi et tibi est, mulier? Nondum venit hora mea.* Et hoc cur dictum sit, requirendum est. Prius ergo hinc resistamus haereticis. Quid dicit serpens veterinosus, venenorum insibilator et inspirator antiquus? Quid dicit? Non habuit matrem femina Iesus. Unde probas? Quia dixit, inquit, *Quid mihi et tibi est, mulier?* Quis hoc narravit, ut credamus quia hoc dixit? Quis hoc narravit? Nempe Ioannes evangelista. At ipse Ioannes evangelista dixit, *Et erat ibi mater Iesu.* Nam ita narravit: *Altera die nuptiae factae sunt in Cana Galilaeae, et erat ibi mater Iesu. Venerat autem illuc invitatus ad nuptias cum discipulis suis.*³ Tenemus duas sententias ab Evangelista prolatas. *Erat ibi mater Iesu,* Evangelista dixit: Quid dixerit matri suae Iesus, ipse Evangelista dixit. Et quomodo dixit respondisse matri suae Iesum, ut primo diceret, *Ait illi mater eius,* videte, fratres, ut adversus linguam serpentis munitam virginitatem cordis habeatis. Illic in ipso Evangelio eo ipso evangelista narrante dicitur, *Erat ibi mater Iesu;* et, *Dixit illi mater eius.* Quis hoc narravit? Ioannes evangelista. Et quid respondit matri Iesus? *Quid mihi et tibi est, mulier?* Quis hoc narrat? Idem ipse Ioannes evangelista. O Evangelista fidelissime et veracissime, tu mihi narras dixisse Iesum, *Quid mihi et tibi est, mulier?* Cur ei apposuisti matrem quam non agnoscit? Nam tu dixisti quia *ibi erat mater Iesu,* et quia *dixit ei mater eius:* cur non potius dixisti «*Erat ibi Maria*»; et, «*Dixit ei Maria*»? Utrumque tu narras, et *Dixit ei mater eius;* et, *Respondit ei Iesus. Quid mihi et tibi est, mulier?* Quare hoc, nisi quia * utrumque verum est? Illi autem in eo volunt credere Evangelistae, quod narrat Iesum dixisse matri, *Quid mihi et tibi est, mulier?* Et in eo nolunt credere Evangelistae quod ait, *Erat ibi mater Iesu;* et, *Dixit ei mater eius.* Quis est autem qui resistit serpenti et tenet veritatem, cuius virginitas cordis non corrumpitur astutia diaboli? Qui utrumque verum credit; et quia erat ibi mater Iesu, et quia illud respondit matri Iesus. Sed si nondum intelligit quemadmodum dixerit Iesus,

¹ II Cor. XI, 3.

² Io. II, 4; CCL XXXVI, 84.

³ Io. II, 1-2.

Quid mihi et tibi est, mulier? Interim credat quod dixerit, et quod matri dixerit. Sit primo pietas in credente, et erit fructus in intelligente.

7. Interrogo vos, o fideles Christiani, Erat ibi mater Iesu? Respondete, Erat. Unde scitis? Respondete, Hoc loquitur Evangelium. Quid respondit matri Iesus? Respondete, *Quid mihi et tibi est, mulier? Nondum venit hora mea.* Et hoc unde scitis? Respondete, Hoc loquitur Evangelium. Nullus vobis corrumpat hanc fidem, si vultis sponso servare castam virginitatem. Si autem quaeritur a vobis, cur hoc matri responderit; dicat qui intelligit: qui autem nondum intelligit, firmissime tamen credat, hoc respondisse, et tamen matri respondisse Iesum. Hac pietate merebitur etiam intelligere cur ita responderit, si orando pulset, et non rixando accedat ad ostium veritatis. Tantum caveat, ne dum se putat scire, aut erubescit nescire cur ita responderit, cogatur credere aut Evangelistam fuisse mentitum qui ait, *Erat ibi mater Iesu:* aut ipsum Christum falsa morte passum propter delicta nostra, et falsas cicatrices ostendisse propter iustificationem nostram; falsumque dixisse, *Si manseritis in verbo meo, vere discipuli mei estis; et cognoscetis veritatem, et veritas liberabit vos.*¹ Si enim falsa mater, falsa caro, falsa mors, falsa vulnera passionis, falsae cicatrices resurrectionis; non veritas credentes in eum, sed potius falsitas liberabit. Imo vero falsitas cedat veritati, et confundantur omnes qui propterea se volunt videri veraces, quia Christum conantur demonstrare fallacem; et nolunt sibi dici: Non vobis credimus quia mentimini; cum ipsam veritatem dicant esse mentitam. Quibus tamen si dicamus, Unde nostis dixisse Christum, *Quid mihi et tibi est, mulier?* Evangelio se credidisse respondent. Cur non credunt Evangelio dicenti: *Erat ibi mater Iesu;* et, *Dixit ei mater eius?* Aut si hoc mentitur Evangelium, quomodo ei creditur quod dixerit Iesus: *Quid mihi et tibi est, mulier?* Cur non potius miseri, et quod ita non extraneae, sed matri Dominus responderit, fideliter credunt; et cur ita responderit, pie quaerunt? Multum enim interest inter eum qui dicit: Volo scire quare Christus hoc matri responderit; et eum qui dicit: Scio quod hoc Christus non matri responderit. Aliud est intelligere velle quod clausum est, aliud nolle credere quod apertum est. Qui dicit: Scire volo cur ita Christus matri responderit, aperiri sibi vult Evangelium cui credit; qui autem dicit: Scio quod hoc Christus non matri responderit, ipsum Evangelium arguit de mendacio, ubi credit quod Christus ita responderit.²

¹ Io. VIII, 31, 32.

² CCL XXXVI, 84-85.

- 937 8. Iam ergo si placet, fratres, illis repulsis, et in sua caecitate errantibus semper, nisi humiliter sanentur, nos quaeramus, quare Dominus noster sic matri responderit. Ille singulariter natus de Patre sine matre, de matre sine patre; sine matre Deus, sine patre homo; sine matre ante tempora, sine patre in fine temporum. Quod respondit, matri respondit: quia, *Erat ibi mater Iesu*; et, *Dixit ei mater eius*. Hoc totum Evangelium loquitur. Illic novissimus quia *erat ibi mater Iesu*, ubi novimus quod dixerit ei, *Quid mihi et tibi est, mulier? Nondum venit hora mea*. Totum credamus, et quod nondum intelligimus requiramus.
- 938 9. Cur ergo ait matri filius, *Quid mihi et tibi est, mulier? Nondum venit hora mea*. Dominus noster Iesus Christus, et Deus erat et homo: secundum quod Deus erat, matrem non habebat; secundum quod homo erat, habebat. Mater ergo erat carnis, mater humanitatis, mater infirmitatis quam suscepit propter nos. Miraculum autem quod facturus erat, secundum divinitatem facturus erat, non secundum infirmitatem; secundum quod Deus erat, non secundum quod infirmus natus erat. Sed infirmum Dei fortius est hominibus.¹ Miraculum ergo exigebat mater; at ille tanquam non agnoscit viscera humana, operaturus facta divina; tanquam dicens: «Quod de me facit miraculum, non tu genuisti, divinitatem meam non tu genuisti: sed quia genuisti infirmitatem meam, tunc te cognoscam, cum ipsa infirmitas pendebit in cruce». Hoc est enim, *Nondum venit hora mea*. Tunc enim cognovit, qui utique semper noverat. Et antequam de illa natus esset, in praedestinatione noverat matrem; et antequam ipse Deus crearet, de qua ipse homo crearetur, noverat matrem: sed ad quamdam horam in mysterio non agnoscit; et ad quamdam horam quae nondum venerat, in mysterio rursus agnoscit. Tunc enim agnovit, quando illud quod peperit moriebatur. Non enim moriebatur per quod facta erat Maria, sed moriebatur quod factum erat ex Maria: non moriebatur aeternitas *divinitatis, sed moriebatur infirmitas carnis. Illud ergo respondit, discernens in fide credentium, quis, qua venerit. Venit enim per matrem feminam, Deus et Dominus coeli et terrae. Secundum quod Dominus mundi, quod Dominus coeli et terrae, Dominus utique et Mariae; secundum quod creator coeli et terrae, creator et Mariae: secundum autem quod dictum est, *Factum ex muliere, factum sub Lege*,² filius Mariae. Ipse Dominus Mariae, ipse filius Mariae: ipse creator Mariae, ipse creatus ex Maria. Noli mirari quia et filius et Dominus sicut enim Mariae, ita et David dictus est filius; et ideo David filius,

PL
35, 1455PL
35, 1455

* 1456

¹ I Cor. I, 25.² Gal. IV, 4.

quia Mariae filius. Audi Apostolum aperte dicentem, *Qui factus est ei ex semine David secundum carnem.*¹ Audi eum et Dominum David; dicat hoc ipse David: *Dixit Dominus Domino meo, Sede ad dexteram meam.*² Et ipse Iesus hoc proposuit Iudaeis, et eos inde convicit.³ Quomodo ergo David et filius et dominus; filius David secundum carnem, dominus David secundum divinitatem: sic Mariae filius secundum carnem, et Mariae dominus secundum maiestatem. Quia ergo non erat illa mater divinitatis, et per divinitatem futurum erat miraculum quod petebat; respondit ei, *Quid mihi et tibi est, mulier?* Sed ne putes quod te negem matrem, *Nondum venit hora mea:* ibi enim te agnoscam, cum pendere in cruce coeperit infirmitas cuius mater es. Probemus si verum est. Quando passus est Dominus, sicut idem evangelista dicit, qui noverat matrem Domini, et qui nobis insinuavit etiam in his nuptiis matrem Domini, ipse narrat: *Erat, inquit, illic circa crucem mater Iesu, et ait Iesus matri suae: Mulier, ecce filius tuus: et ad discipulum: Ecce mater tua.*⁴ Commendat matrem discipulo: commendat matrem prior matre moriturus, et ante matris mortem resurrecturus; commendat homo homini hominem. Hoc pepererat Maria. Illa hora iam venerat, de qua tunc dixerat, *Nondum venit hora mea.*⁵

PL
35, 1467

Tract. X, 2. *Descendit, ut dicit Evangelista, in Capharnaum ipse et mater eius, et fratres eius, et discipuli eius, et ibi manserunt non multis diebus.*⁶ Ecce habet matrem, habet fratres, habet et discipulos: inde fratres, unde matrem. Fratres enim Scriptura nostra, non eos solos appellare consuevit, qui nascuntur ex eodem viro et femina, aut ex eodem utero, aut ex eodem patre, quamvis diversis matribus; aut certe ex eodem gradu, velut compatrueles aut consobrinos: non solum hos fratres novit dicere Scriptura nostra. Quomodo loquitur, sic intelligenda est. Habet linguam suam: quicumque hanc linguam nescit, turbatur, et dicit, «Unde fratres Domino? Num enim Maria iterum peperit?» Absit. Inde coepit dignitas virginum. Illa femina mater esse potuit, mulier esse non potuit. Dicta est autem mulier secundum femineum sexum, non secundum corruptionem integritatis: et hoc ex lingua ipsius Scripturae. Nam et Eva statim facta de latere viri sui, nondum contacta a viro suo, nostis quia mulier ap-

939

¹ Rom. I, 3.

² Ps. CIX, 1.

³ Matth. XXII, 45.

⁴ Io. XIX, 25-27.

⁵ CCL XXXVI, 86, 87, 88.

⁶ Io. II, 12.

pellata est: *Et formavit eam in mulierem.*¹ Unde ergo fratres? Cognati Mariae fratres Domini, de quolibet gradu cognati. Unde probamus? Ex ipsa Scriptura. Frater Abrahæ dictus est Lot;² filius erat fratris ipsius. Lege, et invenies quia Abraham patruus erat Lot,³ et dicti sunt fratres. * Unde, nisi quia cognati? Item Iacob Laban Syrum habebat avunculum: frater enim erat Laban matris Iacob, id est Rebeccæ uxoris Isaac.⁴ Lege Scripturam, et invenies quia fratres dicuntur avunculus et sororis filius.⁵ Qua regula cognita, invenies omnes consanguineos Mariae fratres esse Christi.

* 1468

3. Sed illi discipuli magis erant fratres; quia et illi cognati fratres non essent, si discipuli non essent: et sine causa fratres, si magistrum non agnoscerent fratrem. Nam quodam loco cum ei nuntiati essent mater et fratres eius foris stantes, ille autem cum discipulis suis loquebatur, ait: *Quæ mihi mater, vel qui fratres? Et extendens manum super discipulos suos, dixit: Hi sunt fratres mei;* et, *Quicumque fecerit voluntatem Patris mei, ille mihi mater, et frater, et soror est.*⁶ Ergo et Maria, quia fecit voluntatem Patris. Hoc in ea magnificavit Dominus, quia fecit voluntatem Patris, non quia caro genuit carnem. Intendat Charitas vestra. Propterea cum Dominus in turba admirabilis videretur, faciens signa et prodigia, et ostendens quid lateret in carne, admiratæ quaedam animæ dixerunt: *Felix venter qui te portavit.* Et ille: *Imo felices qui audiunt verbum Dei, et custodiunt.*⁷ Hoc est dicere, Et mater mea quam appellastis felicem, inde felix quia verbum Dei custodit: non quia in illa Verbum caro factum est, et habitavit in nobis;⁸ sed quia custodit ipsum Verbum Dei per quod facta est, et quod in illa caro factum est. Homines non gaudeant prole temporali, exsultent si spiritu iunguntur Deo. Hæc diximus propter id quod ait Evangelista, quia cum matre sua et fratribus suis et discipulis habitavit in Capharnaum paucis diebus.⁹

940

Tract. XII, 8. Et sequitur: *Et nemo ascendit in coelum, nisi qui descendit de coelo, Filius hominis qui est in coelo.*¹⁰ Ecce hic erat, et in caelo erat, hic erat carne, in caelo erat divinitate; imo, ubique di-

PL
35, 1488¹ Gen. II, 22.² Gen. XIII, 8 et XIV, 14.³ Gen. XI, 27, 31.⁴ Gen. XXVIII, 2.⁵ Gen. XXIX, 12, 15.⁶ Matth. XII, 46-50.⁷ Lc. XI, 27, 28.⁸ Io. I, 14.⁹ CCL XXXVI, 101-102.¹⁰ Io. III, 13.

vinitate. Natus de matre, non recedens a Patre. Duae natiuitates Christi intelliguntur; una divina, altera humana: una per quam efficeremur, altera per quam reficeremur: ambae mirabiles; illa sine matre, ista sine patre. Sed quia de Adam corpus acceperat, quia Maria de Adam, ipsumque corpus suscitaturus erat: terrenum quiddam dixerat, *Solvite templum hoc, et in tribus diebus suscitabo illud*.¹

- PL
35, 1523 Tract. XIV, 2. [...] Etenim quamvis nemo exsurrexerit maior Ioanne in natis mulierum,² unus tamen et ipse ex his qui nati sunt ex mulieribus. Numquid comparandus est ei qui, quia voluit, natus est; et ideo novo partu, quia novus natus? Ambae enim generationes Domini inusitatae sunt, et divina et humana: divina non habet matrem, humana non habet patrem.³ 941
- PL
35, 1526 Tract. XVI, 7. [...] De illo ergo homine de quo hodie audivimus, unus mediator Dei et hominum homo Christus Iesus,⁴ etiam Psalmus praelocutus est, dicens, *Mater Sion, dicet homo*. Quidam homo, mediator Dei et hominum homo, Mater Sion dicit. Quare Mater Sion dicit? Quia inde accepit carnem, inde virgo Maria, de cuius utero servi forma suscepta est, in qua dignatus est apparere humillimus. Mater Sion dicit homo, et homo iste qui dicit Mater Sion, factus est in ea, *homo factus est in ea*.⁵ 942
- PL
35, 1568 Tract. XXI, 7. [...] Ipse est tamen homo qui Deus, quia Deus factus est homo: sed factus quod non erat, non amittens quod erat. Ergo accessit homo Deo, ut esset homo qui erat Deus; non ut iam homo esset, et non esset Deus. Audiamus ergo eum et fratrem, qui audiebamur conditorem: conditorem, quia Verbum in principio; fratrem, quia natum ex virgine Maria: conditorem ante Abraham, ante Adam, ante terram, ante coelum, ante omnia corporalia et spiritualia; fratrem autem ex semine Abrahae, ex tribu Iuda, ex Virgine Israelitica.⁶ 943
- PL
35, 1623 Tract. XXVIII, 3. [...] *Fratres eius* sic accipite, sicut nostis: non enim novum est quod auditis. Consanguinei virginis Mariae, fratres Domini dicebantur. Erat enim consuetudinis Scripturarum, appellare fratres quoslibet consanguineos et cognationis propinquos, et extra usum nostrum, non quo more nos loquimur. Nam quis dicat 944

¹ Io. II, 19; CCL XXXVI, 125.

² Matth. XI, 11.

³ CCL XXXVI, 150.

⁴ I Tim. II, 5.

⁵ CCL XXXVI, 169.

⁶ CCL XXXVI, 216.

fratres avunculum et filium sororis? Scriptura tamen etiam huiusmodi cognationes fratres appellat. Nam Abraham et Lot fratres sunt dicti, cum esset Abraham patruus Lot:¹ et Laban et Iacob fratres sunt dicti, cum esset Laban avunculus Iacob.² Cum ergo auditis fratres Domini, Mariae cogitate consanguinitatem, non iterum parientis ullam propaginem. Sicut enim in sepulcro ubi positum est corpus Domini, nec antea nec postea mortuus iacuit; sic uterus Mariae nec antea nec postea quidquam mortale concepit.³

- 945 Tract. XXXI, 3. [...] Clamabat ergo docens in templo Iesus: *Et me scitis, et unde sim scitis; et a meipso non veni, sed est verus qui me misit, quem vos nescitis.*⁴ Hoc est dicere, Et me scitis, et me nescitis: hoc est dicere, Et unde sim scitis, et unde sim nescitis. Unde sim scitis, Iesus a Nazareth, cuius etiam parentes nostis. Solus enim in hac causa latebat virginis partus, cui tamen testis erat maritus: ipse enim hoc poterat fideliter indicare, qui posset maritaliter et zelare. Hoc ergo excepto virginis partu, totum noverant in Iesu quod ad hominem pertinet: facies ipsius nota erat, patria ipsius nota erat, genus ipsius notum erat, ubi natus est sciebatur. Recte ergo dixit, *Et me notis, et unde sim scitis*, secundum carnem et effigiem hominis quam gerebat: secundum autem divinitatem, *Et a me ipso non veni, *sed est verus qui me misit, quem vos nescitis;* sed ut eum sciatis, credite in eum quem misit, et scietis.⁵ PL
35, 1637,

*1638
- 946 Tract. XXXIII, 2. [...] *Illi responderunt*, ex praeiudicio cordis sui, quod et illis: *Numquid et tu Galilaeus es?* Id est, quasi a Galilaeo seductus. Dominus enim Galilaeus dicebatur, quoniam de Nazareth civitate erant parentes eius. Secundum Mariam dixi parentes, non secundum virile semen: non enim quaesivit in terra nisi matrem, qui iam habebat desuper Patrem. Nam utraque eius nativitas mirabilis fuit; divina sine matre, humana sine patre. Quid ergo illi quasi Legis doctores ad Nicodemum dixerunt? *Scrutare Scripturas, et vide quia propheta a Galilaea non surgit.*⁶ PL
35, 1648
- 947 Tract. XCI, 3. [...] Omnia quidem caeterorum miracula superat, quod est natus ex *virgine, matrisque integritatem solus potuit nec conceptus violare nec natus: sed hoc nec coram eis factum est, nec in eis. Ad cognoscendam quippe huius miraculi veritatem, non com- PL
35, 1861
*1862

¹ Gen. XI, 27, 31; XIII, 8; XIV, 14.

² Gen. XXVIII, 2; XXIX, 10, 15.

³ CCL XXXVI, 278.

⁴ Io. VII, 28.

⁵ CCL XXXVI, 295.

⁶ Io. VII, 52; CCL XXXVI, 307.

muni cum eis aspectu, sed discreto ab eis discipulatu Apostoli per-
venerunt.¹

PL
85, 1050

Tract. CXIX, 1. Crucifixo Domino, posteaquam divisio vesti-
mentorum eius etiam sorte missa completa est, quae deinde narret
Ioannes evangelista videamus. *Et milites quidem, inquit, haec fece-
runt. Stabant autem iuxta crucem Iesu, mater eius, et soror matris eius
Maria Cleophae, et Maria Magdalene. Cum vidisset ergo Iesus matrem
et discipulum stantem quem diligebat, dicit matri suae, Mulier, ecce
filius tuus: deinde dicit discipulo, Ecce mater tua. Et ex illa hora accepit
eam discipulus in sua.*² Haec nimirum est illa hora de qua Iesus aquam
conversurus in vinum, dixerat matri, *Quid mihi et tibi est, mulier?
Nondum venit hora mea.*³ Hanc itaque horam praedixerat quae tunc
nondum venerat, in qua deberet agnoscere moriturus, de qua fuerat
mortaliter natus. Tunc ergo divina facturus, non divinitatis, sed in-
firmitatis matrem velut incognitam repellebat: nunc autem humana
iam patiens, ex qua fuerat factus homo, affectu commendabat hu-
mano. Tunc enim qui Mariam creaverat, innotescebat virtute: nunc
vero quod Maria pepererat, pendeat in cruce.

948·

*1051

2. Moralis igitur insinuatur locus. Facit quod faciendum admo-
net, et exemplo suo suos instruxit praeceptor bonus, ut a filiis piis im-
pendatur cura parentibus: tamquam lignum illud ubi erant fixa mem-
bra morientis, etiam cathedra fuerit magistri docentis. Ex hac sana
doctrina didicerat Paulus apostolus * quod docebat, quando dicebat:
*Si quis autem suis, et maxime domesticis non providet, fidem negavit,
et est infideli deterior.*⁴ Quid autem tam cuique domesticum quam pa-
rentes filiis, aut parentibus filii? Huius itaque saluberrimi praecepti
ipse magister sanctorum de seipso constituebat exemplum, quando
non ut famulae Deus quam creaverat et regebat, sed ut matri homo
de qua creatus fuerat et quam relinquebat, alterum pro se quodam-
modo filium providebat. Nam cur hoc fecerit, quod sequitur indicat:
ait enim Evangelista, *Et ex illa hora accepit eam discipulus in sua*, de
seipso dicens. Sic quippe commemorare se solet, quod eum diligebat
Iesus: qui utique omnes, sed ipsum prae caeteris et familiarius dili-
gebat, ita ut in convivio super pectus suum discumbere faceret;⁵
credo ut istius Evangelii, quod per eum fuerat praedicaturus, divi-
nam excellentiam hoc modo altius commendaret.

3. Sed in quae sua Ioannes matrem Domini accepit? Neque enim

¹ CCL XXXVI, 554.

² Io. XIX, 24-27.

³ Io. II, 4.

⁴ I Tim. V, 8.

⁵ Io. XIII, 23.

non ex eis erat qui dixerunt ei, *Ecce nos dimisimus omnia, et secuti sumus te*. Sed ibi quoque audierat: Quicumque ista dimiserit propter me, accipiet in hoc saeculo centies tantum.¹ Habebat ergo ille discipulus centupliciter plura quam dimiserat, in quae susceperet eius matrem qui illa donaverat. Sed in ea societate beatus Ioannes receperat centuplum, ubi nemo dicebat aliquid suum, sed erant illis omnia communia; sicut in Apostolorum Actibus scriptum est. Sic enim Apostoli erant, quasi nihil habentes, et omnia possidentes.² Quomodo ergo matrem magistri et Domini sui discipulus et famulus accepit in sua, ubi aliquid suum nemo dicebat? An quia paulo post in eodem libro legitur, *Quotquot enim possessores praediorum vel domorum erant, vendentes afferebant pretia eorum, et ponebant ad pedes Apostolorum; distribuebatur autem unicuique prout opus erat,*³ intelligendum est sic distributum fuisse huic discipulo quod opus erat, ut illic etiam beatæ Mariæ tanquam matris eius portio poneretur; magisque sic debemus accipere quod dictum est, *Ex illa hora suscepit eam discipulus in sua*, ut ad eius curam quidquid ei esset necessarium pertineret? Suscepit ergo eam in sua, non praedia, quae nulla propria possidebat; sed officia, quae propria dispensatione exsequenda curabat.⁴

IN EPISTOLAM IOANNIS AD PARTHOS (413/416)

949

Tract. I, 2. [...] Quia omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil,⁵ ut videretur oculis carneis qui solem vident; ipsum tabernaculum suum in sole posuit, id est carnem suam in manifestatione huius lucis ostendit: et illius sponsi thalamus fuit uterus Virginis, quia in illo utero virginali coniuncti sunt duo, sponsus et sponsa, sponsus Verbum et sponsa caro; quia scriptum est, *Et erunt duo in carne una;*⁶ et Dominus dicit in Evangelio, *Igitur iam non duo, sed una caro.*⁷ Et Isaias optime meminit unum esse ipsos duos: loquitur enim ex persona Christi, et dicit, *Sicut sponso imposuit mihi mitram, et sicut sponsam ornavit me ornamento.*⁸ Unus videtur loqui, et sponsum se fecit et sponsam se fecit; quia *non duo, sed una caro: quia Verbum caro factum est, et habitavit in nobis*. Illi carni adiungitur Ecclesia, et fit Christus totus, caput et corpus.

PL
35, 1979

¹ Matth. XIX, 27, 29.

² II Cor. VI, 10.

³ Act. IV, 34, 35.

⁴ CCL XXXVI, 658, 659.

⁵ Io. I, 3.

⁶ Gen. II, 24.

⁷ Matth. XIX, 6.

⁸ Isa. LXI, 10.

SERMO CCLXIV (413/420)

PL 38, 1215 4. [...] Sic et Dominus manens Deus, manens Verbum, manens sapientia, manens virtus divina, manens in gubernatione coelorum, manens in administratione terrarum, implens Angelos, totus ubique, totus in mundo, totus in Patriarchis, totus in Prophetis, totus in omnibus sanctis, totus in utero Virginis, ad induendam carnem, ad coniungendam sibi tanquam sponsam, ut procederet de thalamo suo sponsus, ut desponsaret Ecclesiam virginem castam. 950

DE CIVITATE DEI (413/426)

PL 41, 501 Lib. XVI, cap. XXIV, 2. [...] Non est virginis Mariae diffidentia, quod ait, *Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco?* Quod enim futurum esse certa erat, modum quo fieret inquirebat. Et hoc cum quaesisset, audivit, *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi.*¹ 951

ENARRATIO IN PS. XXXIV (414)

PL 36, 335 3. [...] Sic ergo peccatum Domini, quod factum est de peccato, quia inde carnem assumpsit, de massa ipsa quae mortem meruerat ex peccato. Etenim ut celerius dicam, Maria² ex Adam mortua propter peccatum, Adam mortuus propter peccatum, et caro Domini ex Maria mortua est propter delenda peccata.³ 952

EPISTOLA CLXII (414/415)

PL 33, 707 6. [...] Ex illa ergo causa latentis rationis, ego dixi in epistola quam te legisse commemoras,⁴ cum eis responderem qui negant esse credendum, quod Christum virgo pepererit, virgo permanserit, « Si ratio quaeritur, non erit mirabile »: hoc enim dictum est, non quod ratione res careat, sed quod eos lateat quibus hoc Deus voluit esse mirabile. 953

¹ Lc. I, 35.

² Ita Lov. et maxima pars Mss. At Er., *Maria ex Adam mortua propter peccatum Adae, Adam mortuus est propter peccatum*, etc. Duo Mss. Vatic. et Colb., *Maria ex Adam, Adam mortuus propter peccatum*, etc. Flor., denique, *Maria ex Adam primo, Adam secundus ortus ex Maria propter delenda peccata*.

³ CCL XXXVIII, 314.

⁴ Ep. 137.

EPISTOLA CLXXXVII (417)¹

954

Cap. IX, 31. Inobedientia namque concupiscentiae quae habitat in carne mortali, qua fit ut eadem etiam membra praeter voluntatis moveantur arbitrium, ad eum modum redigitur iustitia coniugali, ut licite copulatis parentibus generentur, quibus sit necessarium regenerari. Non tamen per huiusmodi convenientiam maris et feminae venire voluit carnem suam Christus; sed de virgine nihil tale in eius conceptu concupiscente, similitudinem carnis peccati sumpsit ille pro nobis, qua caro peccati mundaretur in nobis.² *Sicut enim per unius delictum, ait Apostolus, in omnes homines ad condemnationem; ita per unius iustificationem in omnes homines ad iustificationem vitae.*³ Nemo enim nascitur, nisi operante concupiscentia carnali, quae tracta est ex primo homine qui est Adam; et nemo renascitur, nisi operante gratia spirituali, quae data est per secundum hominem, qui est Christus. Quapropter si ad illum nascendo pertinemus, ad hunc renascendo, nec renasci quisquam potest antequam natus sit; profecto ille singulariter natus est, cui renasci non opus fuit; quia non ex peccato, in quo nunquam fuit, transitum fecit, neque in iniquitate conceptus est, aut eum in delictis mater eius in utero aluit: quia Spiritus sanctus supervenit in eam, et virtus Altissimi obumbravit eam; unde quod natum est ex ea Sanctum, vocatur Filius Dei. Nuptiarum enim bonum non exstinguit, sed modificat inobedientium membrorum malum, ut limitata quodammodo concupiscentia carnali, fiat saltem pudicitia coniugalis. Virgo autem Maria cui dictum est, *Et virtus Altissimi obumbrabit tibi,*⁴ in sanctam concipiendo prolem, sub tali umbraculo nullo ardore concupiscentiae huius aestuavit. Hoc ergo excepto lapide angulari, non video quomodo aedificentur homines in domum Dei ad habendum in se inhabitantem Deum, nisi cum fuerint renati; quod non possunt esse antequam nati.

PL
33, 844¹ « De praesentia Dei liber ».² Rom. VIII, 3-4.³ Rom. V, 18.⁴ Le. I, 35.

● PL 36, 114, 155, 161, 172, 174, 533, 542, 596, 641, 663, 678, 748, 807, 882, 899, 907, 914, 945, 957, 958, 1010.

SERMO CXI (417)

PL
38, 640

Cap. III. [...] Domine, in carne venire dignatus es, Verbum caro factus, Verbum super nos, caro inter nos, Verbum caro inter Deum et hominem: virginem unde nascereris secundum carnem elegisti, virginem concipiendus invenisti, natus virginem reliquisti. 955

SERMO LI (417)

PL
38, 334

Cap. II. 3. Hoc ergo ut faceret Dominus noster Iesus Christus, utique nascendo de femina, filius hominis factus est. At enim si non nasceretur de Maria virgine, quid esset minus? Dicit aliquis: Homo esse voluit: esset homo, non tamen de femina nasceretur: non enim et primum hominem quem fecit, ex femina fecit. Ad hoc vide quid respondeatur. Tu dicis, ad nascendum utquid elegerit feminam. Respondetur tibi: Imo ad nascendum cur fugeret feminam? Puta me non posse ostendere quid elegerit, ut de femina nasceretur: tu ostende quid fugere in femina debuit. Sed aliquando iam dicta sunt, quia utique si fugeret feminae uterum, velut significaret se ex illa contaminari potuisse. Quanto autem erat per substantiam suam immaculabilior, tanto non debuit formidare uterum carnis, quasi posset inde maculari: sed natus de femina, ostendere nobis debuit magni aliquid sacramenti. Nam revera, fratres, et nos fatemur, quod si vellet Dominus sic fieri homo, ut non ex femina nasceretur, erat utique facile Maiestati. Quomodo enim potuit ex femina sine viro; sic posset nec per feminam nasci. Sed hoc nobis ostendit, ut scilicet in nullo sexu de se desperaret humana creatura. Sexus enim humanus marium est et feminarum. Si ergo *vir existens, quod utique esse deberet, non nasceretur ex femina; desperarent de se feminae, memores primi peccati sui, quia per feminam deceptus est primus homo; et omnino nullam se spem habere in Christo arbitrarentur. Venit ergo vir sexum praeeligere virilem, et natus ex femina sexum consolari feminineum, tamquam alloquens et dicens: Ut noveritis quod non Dei creatura mala est, sed voluptas prava pervertit eam, in principio cum feci homineum, masculum et feminam feci. Non creaturam damno, quam feci. Ecce natus sum vir, ecce natus ex femina. Non ergo creaturam damno, quam feci; sed peccata, quae non feci. Uterque sexus videat honorem suum, et uterque confiteatur iniquitatem suam, et uterque speret salutem. Decipiendo homini propinatum est venenum per feminam: reparando homini propinetur salus per feminam. Compenset femina decepti per se hominis peccatum, generando Christum. Inde et resurgentem 956

*335

Deum priores feminae Apostolis nuntiarunt. Nuntiavit viro suo mortem femina in paradiso: nuntiaverunt et feminae salutem viris in Ecclesia. Resurrectionem Christi Apostoli erant gentibus nuntiaturi: Apostolis feminae nuntiarunt. Nemo ergo calumniatur Christo nato ex femina, de quo sexu Liberator maculari non posset, et quem sexum Creator commendare deberet.

957

Cap. V, 8. [Matthaeus] deinde subiecit, ut narraret quomodo natus est Christus de Maria virgine, subiungens, et dicens: *Christi autem generatio sic erat.*¹ Etenim ordine parentum enumeravit quare dicatur Christus filius David, filius Abraham.

PL
38, 338

Cap. VI. Quomodo autem natus sit, et inter homines apparuerit, narrari iam debet; et consequens est ipsa narratio, per quam credimus Dominum nostrum Iesum Christum non solum natum de Deo sempiterno, coaeternum ei qui genuit ante omnia tempora, ante omnem creaturam, per quem facta sunt omnia; sed etiam iam natum de Spiritu sancto ex virgine Maria, quod pariter confitemur. Reminiscimini enim et nostis (Catholicis quippe loquor fratribus meis) hanc esse fidem nostram, hoc nos profiteri et confiteri. Pro ista fide interfecta sunt millia martyrum, toto orbe terrarum.

958

9. Hoc enim quod sequitur volunt illi ridere, qui volunt fidem derogare Libris evangelicis: ut nos veluti ostendant temere credidisse quod dicitur: *Cum esset desponsata mater eius Maria Ioseph, antequam convenirent, inventa est in utero habens de Spiritu sancto. Ioseph autem vir eius cum esset iustus, et nollet eam traducere, voluit eam occulte dimittere.*² Quia enim de se gravidam non esse sciebat, iam velut consequenter adulteram existimabat. *Cum esset iustus*, sicut Scriptura dicit, *et nollet eam traducere*, id est divulgare, nam hoc etiam multi codices habent; *voluit eam occulte dimittere*. Turbatur quidem maritus, sed non saevit iustus. Tanta enim iustitia tribuitur huic viro, ut nec vellet habere adulteram, nec auderet punire vulgatam. *Voluit eam*, inquit, *occulte dimittere*: quia non solum eam punire noluit, sed nec prodere. Attendite sinceram iustitiam. Non enim propterea parcere volebat, quod habere cupiebat. Multi enim amore carnali adulteris uxoribus parcent, volentes eas et adulteras habere, ut eis per carnalem concupiscentiam perfruantur. Hic autem vir iustus habere

PL
38, 338

¹ Matth. I, 18,

² Matth. I, 18, 19.

• PL 38, 39, 68, 78, 105, 106, 149, 265, 267, 331, 339, 344, 357, 358, 416, 431, 483, 573, 588, 640, 680, 727, 769, 773, 817, 941, 989, 998, 999, 1000, 1001, 1003, 1004, 1008, 1012, 1013, 1015, 1017, 1018, 1019, 1028, 1030, 1052, 1061, 1062, 1086, 1096, 1108, 1208, 1217, 1246, 1264, 1265, 1267, 1284, 1302, 1308, 1309, 1312, 1313, 1316, 1328, 1341.

eam non vult: ergo non carnaliter diligit. Et tamen punire non vult: ergo misericorditer parcit. Qualis hic iustus est? Nec tenet adulteram, nec propterea parcere videtur, quia libidinoso diligeret: et tamen nec punit, nec prodit. Merito plane testis electus est virginitatis uxoris. Qui ergo humana infirmitate turbabatur, divina auctoritate firmatus est.

PL
38, 342

Cap. X, 16. Altera illorum calumniatio est. Per Ioseph, inquit, generationes Christi, et non per Mariam numerantur. Attendat paulisper Sanctitas vestra. Non, inquit, per Ioseph debuit. Quare non debuit per Ioseph? Numquid non erat maritus Mariae Ioseph? Non, inquit. Quis hoc dicit? Scriptura enim dicit angelica auctoritate quod maritus erat. *Noli timere, inquit, accipere Mariam coniugem tuam. Quod enim in illa natum est, de Spiritu sancto est.* Ei quoque iubetur ut puero nomen imponat, quamvis non de semine suo nato. *Pariet, inquit, filium, et vocabis nomen eius Iesum.*¹ Sed hoc intendit Scriptura, quod non sit natus de semine Ioseph, cum sollicito unde esset illa gravis utero, dicitur. *De Spiritu sancto est.* Et tamen paterna ei non aufertur auctoritas; cum iubetur puero nomen imponere. Denique et ipsa virgo Maria bene sibi conscia quod non ex eius complexu et concubitu conceperit Christum, tamen eum patrem Christi dicit.

959

17. Attendite quemadmodum. Cum esset duodecim annorum Dominus Iesus Christus secundum hominem, qui secundum Deum est ante tempora et sine tempore, remansit ab eis in templo, et disputabat cum senioribus, et admirabantur super doctrina eius. Illi autem redeuntes de Ierosolymis quaesierunt illum in comitatu suo, inter eos scilicet qui secum ambulabant; et non eum invenientes, turbati redierunt Ierosolymam, eumque disputantem in templo cum senioribus invenerunt, cum esset, ut dixi, annorum duodecim. Sed quid mirum? Verbum Dei nunquam tacet: sed non semper auditur. Invenitur ergo in templo, et dicit ei mater eius: *Quid nobis fecisti sic? Pater tuus et ego dolentes quaerebamus te.* Et ille: *Non sciebatis quia oportet me in his esse quae Patris mei sunt?*² Hoc propterea dixit, quia Filius Dei erat in templo Dei. Templum enim illud non erat Ioseph, sed Dei. Ecce, inquit aliquis, non se concessit esse filium Ioseph. Attendite aliquanto patientius, fratres, propter angustias temporis, ut sermoni sufficiant. Cum dixisset Maria, *Pater tuus et ego dolentes quaerebamus te;* ille respondit, *Non sciebatis quia in his oportet me esse quae Patris mei sunt?* Non enim sic se volebat esse filium illorum, ut non intelligeretur Filius Dei. Filius enim Dei, semper Filius Dei, creans illos

¹ Matth. I, 20, 21.

² Le. II, 48-49.

ipsum. Filius autem hominis ex tempore, natus de virgine sine semine * maritali parentem tamen habebat utrumque. Unde hoc probamus? *343
Iam dixit Maria, *Pater tuus et ego dolentes quaerebamus te.*

960

Cap. XI, 18. Primo non est praetermittenda, fratres, maxime propter disciplinam feminarum, sororum nostrarum, tam sancta modestia virginis Mariae. Christum pepererat, angelus ad eam venerat, et dixerat ei: *Ecce concipies in utero, et paries filium, et vocabis nomen eius Iesum. Hic erit magnus, et Filius Altissimi vocabitur.*¹ Meruerat parere Filium Altissimi, et erat humillima: nec se marito, nec in ordine nominis praeferebat, ut diceret, Ego et pater tuus; sed, *Pater tuus*, inquit, *et ego*. Non attendit sui uteri dignitatem: sed attendit ordinem conjugalem. Non enim humilis Christus matrem suam superbire docuisset. *Pater tuus et ego dolentes quaerebamus te. Pater tuus*, inquit, *et ego*: quia caput mulieris vir.² Quanto minus debent superbire caeterae feminae? Nam et ipsa Maria mulier dicta est, non corrupta virginitate, sed appellatione propria gentis suae. Dixit enim de Domino Iesu Christo et Apostolus, *Factum ex muliere*:³ non tamen interruptit ordinem et textum fidei nostrae, qua confitemur natum de Spiritu sancto, et virgine Maria. Illa enim virgo concepit, virgo peperit, virgo permansit. Sed mulieres omnes feminas illi appellaverunt, proprietate linguae hebraeae. Audi evidentissimum exemplum. Prima femina, quam fecit Deus sumptam de latere viri, antequam cum viro concumberet, quod posteaquam de paradiso exierunt scribitur factum, tamen mulier iam vocabatur, dicente Scriptura, *Formavit eam in mulierem.*⁴

PL
38, 343

961

Cap. XIII, 21. [...] Non itaque propterea non fuit pater Ioseph, quia cum matre Domini non concubuit; quasi uxorem libido faciat, et non charitas conjugalis. Intendat Sanctitas vestra.

PL
38, 344

962

Cap. XV, 26. In illo ergo populo quia oportebat fieri abundantem propagationem usque ad Christum, per numerositatem plebis in qua praefigurarentur omnia quae praefiguranda erant Ecclesiae documenta, habebant officium ducendarum uxorum per quas populus cresceret, in quo populo praesignaretur Ecclesia.

PL
38, 344

Cap. XVI. At ubi natus est ipse Rex omnium gentium, coepit dignitas virginalis a Matre Domini, quae et filium habere meruit, et corrumpi non meruit. Sicut ergo erat illud coniugium, et sine ulla corruptione coniugium: sic quod caste uxor peperit, cur non caste maritus acciperet? Sicut enim caste coniux illa, sic ille caste mari-

¹ Lc. I, 31, 32.

² Ephes. V, 23.

³ Gal. IV, 4.

⁴ Gen. II, 22.

tus: et sicut illa caste mater, sic ille caste pater. Qui ergo dicit, Non debuit dici pater, quia non sic genuerat filium; libidinem quaerit in procreandis filiis, non charitatis affectum. Melius ille, quod alius carne implere desiderat, animo implebat. Nam et qui adoptant filios, castius eos corde gignunt, quos carne non possunt. Videte, fratres, videte iura adoptionis, quomodo fit homo filius cuius semine natus non est; ut plus in eo iuris habeat voluntas adoptantis, quam natura gignentis. Ita ergo non solum debuit esse pater Ioseph, sed maxime debuit. Nam et de feminis quae uxores non sunt, generant homines filios, et dicuntur filii naturales; et praeponuntur eis filii coniugales. Quantum pertinet ad opus carnis, aequaliter nati sunt: unde isti praeponuntur, nisi quia castior est uxoris charitas, de qua liberi procreantur? Non illic attenditur commixtio carnis, quae in utraque femina par est. Ubi vincit uxor, nisi affectu fidei, affectu coniugii, affectu sincerioris castiorisque charitatis? Si ergo posset de uxore quisquam sine concubitu suscipere filios, non tanto debuit laetius, quanto est illa castior, quam diligit amplius?

PL
38, 350

Cap. XX, 30. Iam vero illud quia movere non debet, quare per Ioseph, et non per Mariam generationes numerentur, satis dictum est: quia sicut illa sine carnali concupiscentia mater, sic ille sine carnali commixtione pater. Per illum ergo descendant, et per illum ascendant generationes. Nec eum propterea separemus, quia defuit carnalis concupiscentia. Maior puritas confirmet paternitatem: ne ipsa sancta Maria nos reprehendat. Illa enim nomen suum praeponere noluit marito suo; sed dixit, *Pater tuus et ego dolentes quaerebamus te*.¹ Non ergo faciant perversi murmuratores, quod coniux casta non fecit. Numeremus ergo per Ioseph: quia sicut caste maritus, sic caste pater est. Sed praeponamus virum feminae ordine naturae et legis Dei. Nam si remoto illo illam constituamus; dicit ille, et recte *dicit, Quare me separastis? Quare non per me generationes vel ascendunt, vel descendunt? An dicitur ei: Quia non tu genuisti opere carnis tuae? Sed respondebit: Numquid et illa opere carnis suae peperit? Quod Spiritus sanctus operatus est, utrisque operatus est. *Cum esset, inquit, homo iustus*. Iustus ergo vir, iusta femina. Spiritus sanctus in amborum iustitia requiescens, ambobus filium dedit. Sed in eo sexu quem parere decebat, operatus est hoc, quod etiam marito nasceretur. Itaque ambobus dicit angelus ut puero nomen imponant; ubi parentum declaratur auctoritas. Nam et Zacharias cum adhuc mutus esset, filio nato mater nomen imponebat. Et cum illi qui aderant innuerent patri quid eum vellet vocari, acceptis pugillaribus

963

*351

¹ Lc. II, 48.

hoc scripsit, quod illa iam dixerat.¹ Dicitur et Mariae, *Ecce concipies filium, et vocabis nomen eius Iesum*:² dicitur etiam ad Ioseph, *Ioseph fili David, ne metueris accipere Mariam coniugem tuam. Quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est. Pariet autem filium, et vocabis nomen eius Iesum: hic salvabit populum suum a peccatis eorum*.³ Dicitur etiam, *Et peperit ei filium*:⁴ ubi omnino pater non carne, sed charitate firmatur. Sic ergo pater sicuti est. Cautissime enim Evangelistae et prudentissime per illum numerant, sive Matthaeus descendens ab Abraham usque ad Christum, sive Lucas ascendens a Christo per Abraham usque ad Deum. Ille descendens numerat, ille ascendens, ambo per Ioseph. Quare? Quia pater. Quare pater? Quia tanto firmiter pater, quanto castius pater. Aliter quidem putabatur esse pater Domini nostri Iesu Christi, scilicet sicut caeteri patres carne generantes, non solo spirituali affectu liberos suscipientes. Nam dixit et Lucas, *Qui putabatur esse pater Iesu*.⁵ Quare putabatur? Quia humana putatio et existimatio illuc ferebatur, quod solet ab hominibus fieri. Non ergo de semine Ioseph Dominus, quamvis hoc putaretur: et tamen pietati et charitati Ioseph natus est de Maria virgine filius, idemque Filius Dei.

[EX EVANGELIO LUCAE - DIE QUADRAGESIMA ASCENSIONIS DOMINI]
(417/418)⁶

964 7. [...] *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud deum, et deus erat Verbum*.⁷ Quam longe a morte! Ergo quae misericordia! Maria utique de genere humano: virgo, sed homo: sancta, sed homo. Dominus autem, unigenitum Verbum, assumpsit pro te, quod offerret pro te.

PLS
II, 708

SERMO DENIS XII (417/418)

965 II. [...] *In sole enim posuit tabernaculum suum, hoc est, in luce, in publico, ubi pateret, et non lateret, et ipse tanquam sponsus processit de thalamo suo*.⁸ Accepit enim coniugem, humanam car-

PL
46, 853

¹ Lc. I, 60-63.

² Lc. I, 31.

³ Matth. I, 20, 21.

⁴ Lc. II, 7.

⁵ Lc. III, 23.

⁶ Sermo *Morin* 17.

⁷ Io. I, 1.

⁸ Ps. XVIII, 6.

nem. Thalamus eius erat uterus virginalis. Illic sibi coniunxit Ecclesiam, ut impleretur, quod ante praedictum est: *Et erunt duo in carne una.*¹

SERMO DENIS XXV (417/418)

PL
46, 934

III. *Haec eo loquente ad turbas (Evangelium sequor) mater eius, et fratres eius stabant foris volentes loqui cum illo. Nuntiavit ei quidam dicens: Ecce mater tua et fratres tui foris sunt, loqui tecum volunt. Et ille: Quae mihi mater est, aut qui fratres? Et extendens manum super Discipulos suos ait: Hi sunt mater mea, et fratres mei. Et quicumque fecerit voluntatem Patris mei, qui in coelis est, ipse mihi frater, soror et mater est.*² Hinc solum vellem loqui, sed, quia superiora nolui praeterire, non parvam partem temporis, quantum sentio, consumpsi. Hoc enim, quod modo proposui, multos habet sinus, nodosque quaestionis, quomodo pie Dominus Christus contempserit matrem, non qualemcumque matrem, sed quanto magis Virginem matrem, tanto magis talem matrem, cui sic attulit foecunditatem, ut non adimeret integritatem, matrem Virginem concipientem, Virginem parientem, Virginem perpetuo permanentem. Talem matrem ille contempsit ne operi, quod agebat, maternus se insereret, cumque impediret affectus. Quid enim agebat? Populis loquebatur, veteres homines destruebat, novos aedificabat, animas liberabat, vinctos solvebat, caecas mentes illuminabat, bonum opus faciebat, in bono opere actu et sermone fervebat. Inter haec nuntiatus illi est carnalis affectus. Audistis quid responderit, ut quid ego repetam? Audiant matres, ne impediant carnali affectu bona opera filiorum. Si enim voluerint impedire, et agentibus sic irruerint, ut saltem interpolent, quod differri non oportet, contemnentur a filiis. Audeo dicere: Contemnentur, pietate contemnentur. Et quando erit filio suo bono operi mente intento, et ideo matrem venientem contemnenti, quando erit irata mulier, sive maritata, sive vidua, quando contempta est Virgo Maria? Sed dictura es mihi: ergo filium meum Christo comparas? Nec illum Christo comparo, nec te Mariae. Non ergo Dominus Christus maternum damnavit affectum, sed contemnendae matris pro opere Dei magnum in se ipso demonstravit exemplum. Et in loquendo doctor erat, et in contemnendo doctor erat, et ideo dignatus est contemnere matrem, ut pro Dei opere te contemnere doceret et patrem.

PL
46, 935

IV. [... Christus] noluit hominem habere patrem, ne per concupiscentiam carnalem veniret ad homines, voluit tamen matrem, ut

¹ Gen. II, 24 et Matth. XIX, 5.

² Matth. XII, 46-50.

matrem haberet inter homines, quam pro Dei opere contemnendo doceret homines. Voluit sexum virilem suscipere in se, et muliebrem sexum honorare dignatus est in matre. Etenim antiquitus et foemina peccaverat, et viro peccatum propinaverat.¹ Utrumque coniugium diaboli fraude deceptum est. Si veniret Christus vir non cum foeminei sexus commendatione, desperarent de se foeminae, maxime, quia per illam lapsus est homo. Utrumque honoravit, utrumque commendavit, utrumque suscepit. De foemina natus est. Nolite desperare, viri. Vir esse dignatus est Christus. Nolite desperare, foeminae. De foemina nasci dignatus est Christus. Ad salutem Christi sexus uterque concurrat. Veniat masculus, veniat foemina. In fide nec masculus est, nec foemina.² Docet ergo te Christus contemnere parentes tuos, amare parentes tuos. Tunc enim ordinate et pie amas parentes, quando Deo non praeponis parentes. *Qui amat* (Domini verba sunt) *qui amat patrem aut matrem plus quam me, non est me dignus.*³ His verbis quasi videtur admonuisse, ne amares. Imo, si attendas, admonuit, ut amares. Potuit enim dicere: Qui amat patrem aut matrem, non est me dignus. Non hoc dixit, ne loqueretur contra legem, quam dedit. Ipse enim legem illam per Moysen famulum suum dedit, ubi scriptum est: *Honora patrem tuum, et matrem tuam.*⁴ Non contrariam legem promulgavit, sed illam commendavit, et ordinem te docuit, non pietatem subvertit. *Qui amat patrem aut matrem, sed plus quam me.* Amet ergo, sed non plus quam me. Deus Deus est, homo homo est. Ama parentes, obsequere parentibus, honora parentes; sed, si te Deus ad aliquid amplius vocat, ubi possit impedimento esse parentalis affectus, serva ordinem, noli evertere charitatem.

* VII. Ecce illud magis attendite, charissimi fratres mei, illud magis attendite, obsecro vos, quod ait Dominus Christus extendens manum super Discipulos suos: *Haec est mater mea, et fratres mei. Et qui fecerit voluntatem Patris mei, qui me misit, ipse mihi et frater, et soror, et mater est.*⁵ Numquid non fecit voluntatem Patris Virgo Maria, quae fide credidit, fide concepit, electa est, de qua nobis salus inter homines nasceretur, creata est a Christo, antequam in illa Christus crearetur? Fecit, fecit plane voluntatem Patris sancta Maria, et ideo plus est Mariae, discipulam fuisse Christi, quam matrem fuisse Christi. Plus est felicius discipulam fuisse Christi, quam matrem fuisse Christi. Ideo Maria beata erat, quia, et antequam pareret, magistrum in

* 937

¹ Gen. III, 6.² Gal. III, 28.³ Matth. X, 37.⁴ Exod. XX, 12 et Deut. V, 16.⁵ Matth. XII, 50.

*938 utero portavit. Vide, si non est, quod dico. Transeunte Domino cum turbis sequentibus, et *miracula faciente divina, ait quaedam mulier: *Felix venter, qui te portavit. Beatus venter, qui te portavit.* Et Dominus, ut non felicitas in carne quaereretur, quid respondit? *Imo beati, qui audiunt verbum Dei, et custodiunt.*¹ Inde ergo et Maria beata, quia audivit verbum Dei, et custodivit. Plus mente custodivit veritatem, quam utero carnem. Veritas Christus, caro Christus. Veritas Christus in mente Mariae, caro Christus in ventre Mariae. Plus est, quod est in mente, quam quod portatur in ventre. Sancta Maria, beata Maria, sed melior est Ecclesia, quam Virgo Maria. Quare? Quia Maria portio est Ecclesiae, sanctum membrum, excellens membrum, supereminens membrum, sed tamen totius corporis membrum. Si totius corporis, plus est profecto corpus, quam membrum. Caput Dominus, et totus Christus caput et corpus. Quid dicam? Divinum caput habemus, Deum caput habemus.

PL
46, 938

VIII. Ergo, charissimi, vos attendite. Et vos membra Christi estis, et vos corpus Christi estis. Attendite, quomodo sitis, quod ait: *Ecce mater mea, et fratres mei.* Quomodo eritis mater Christi? Et *Quicumque audit, et quicumque facit voluntatem Patris mei, qui in coelis est, ipse meus frater, et soror, et mater est.*² Puta, *Fratres* intelligo, *Sorores* intelligo; una est enim haereditas, et ideo Christi misericordia, qui, cum esset unicus, noluit esse solus, voluit nos esse Patri haeredes, sibi cohaeredes. Talis est enim illa haereditas, quae cohaeredum multitudine angusta esse non possit. Intelligo ergo fratres nos esse Christi, sorores Christi esse sanctas et fideles foeminas; matres Christi quomodo possumus intelligere? Quid igitur? Audemus nos dicere matres Christi? Imo audemus nos dicere matres Christi. Dixi enim vos fratres eius omnes, et matrem suam non auderem? Sed multo minus audeo, quod Christus dixit, negare. Eia, charissimi, intendite, quomodo sit Ecclesia, quod manifestum est, coniux Christi, quod difficilius intelligitur, sed tamen verum est, mater Christi. In ipsius typo Maria Virgo praecessit. Unde, rogo vos, Maria mater est Christi, nisi quia peperit membra Christi? Vos, quibus loquor, membra estis Christi. Quis vos peperit? Audio vocem cordis vestri: Mater Ecclesia. Mater ista sancta, honorata, Mariae similis et parit, et virgo est. Quia parit, per vos proba. Ex illa nati estis, et Christum parit: nam membra Christi estis. Probavi parientem, probabo virginem. Non me deserit divinum testimonium, non me deserit. Procede ad populum, beate Paule. Esto testis assertionis meae. Exclama, et dic, quod volo

968

¹ Lc. XI, 27-28.

² Matth. XII, 49-50.

dicere. *Sponsavi vos uni viro virginem castam exhibere Christo.*¹ Ubi est ista virginitas? Ubi timetur corruptio? Ipse dicat, qui virginem dixit. *Sponsavi vos uni viro virginem castam exhibere Christo. Timéo autem, inquit, ne sicut serpens Evam seduxit versutia sua, sic et vestrae mentes, inquit, corrumpantur a castitate, quae est in Christo.* Tenete in mentibus virginitatem mentis. Virginitas fidei catholicae integritas. * Ubi corrupta est Eva sermone serpentis, ibi debet esse virgo Ecclesia * 939 dono Omnipotentis. Ergo in mente pariant membra Christi, sicut Maria in ventre Virgo peperit Christum, et sic eritis matres Christi. Non est longe a vobis, non est praeter vos, non abhorret a * vobis. * 940 Fuistis filii, estote et matres. Filii matris, quando baptizati estis, tunc membra Christi nata estis. Adducite ad lavacrum baptismatis, quos potestis, ut sicut filii fuistis, quando nati estis, sic etiam du- cendo ad nascendum matres Christi esse possitis.

DE GRATIA CHRISTI ET DE PECCATO ORIGINALI (418)

969 Cap. XL, 45. [...] Tenet ergo diabolus, liberat Christus: tenet de- ceptor Evae, liberat Filius Mariae: tenet qui per coniugem venit ad virum, liberat qui de coniuge natus est, quae non pertulit virum: tenet qui causam libidinis intulit feminae, liberat qui sine libidine est conceptus in femina. Omnes ille prorsus per unum tenere potuit, nec ab eius dominatione liberat nisi unus, quem tenere non potuit. De- nique ipsa Ecclesiae Sacramenta, quae tam priscae traditionis aucto- ritate concelebrat, ut ea isti, quamvis in parvulis existiment simula- torie potius quam veraciter fieri, non tamen audeant aperta impro- batione respuere: ipsa, inquam, sanctae Ecclesiae Sacramenta satis indicant, parvulos a partu etiam recentissimos per gratiam Christi de diaboli servitio liberari.

PL
44, 407

DE NUPTIIS ET CONCUPISCENTIA (419/421)

970 Cap. XI, 12. Quibus vero placuerit ex consensu, ab usu carnalis concupiscentiae in perpetuum continere, absit ut inter illos vinculum coniugale rumpatur: imo firmiter erit, quo magis ea pacta secum inierint, quae charius concordiusque servanda sunt, non voluptariis nexibus corporum, sed voluntariis affectibus animorum. Neque enim fallaciter ab angelo dictum est ad Ioseph, *Noli timere accipere Ma- riam coniugem tuam.*² Coniux vocatur ex prima fide desponsationis,

PL
44, 420

¹ II Cor. XI, 2.

² Matth. I, 20.

* 421

quam concubitu nec cognoverat, nec fuerat cogniturus: nec perierat, nec mendax manserat * coniugis appellatio, ubi nec fuerat, nec futura erat carnis ulla commixtio. Erat quippe illa virgo ideo et sanctius et mirabilius iucunda suo viro, quia etiam fecunda sine viro, prole dispar, fide compar. Propter quod fidele coniugium parentes Christi vocari ambo meruerunt, et non solum illa mater, verum etiam ille pater eius, sicut coniux matris eius, utrumque mente, non carne. Sive tamen ille pater sola mente, sive illa mater et carne, parentes ambo humilitatis eius, non sublimitatis; infirmitatis, non divinitatis. Neque enim mentitur Evangelium, ubi legitur: *Et erant pater eius et mater mirantes super his quae dicebantur de illo.*¹ Et alio loco: *Et ibant parentes eius per omnes annos in Ierusalem.* Item paulo post: *Et dixit mater eius ad illum: Fili, quid fecisti nobis sic? Ecce pater tuus et ego dolentes quaerebamus te.*² At ille ut ostenderet habere se praeter illos patrem, qui eum genuit praeter matrem, respondit eis: *Quid est quod me quaerebatis? Nesciebatis quia in his quae Patris mei sunt, oportet me esse?* Et rursus, ne hoc dicto parentes illos negasse putaretur, Evangelista secutus adiunxit: *Et ipsi non intellexerunt verbum quod locutus est ad illos. Et descendit cum eis, et venit Nazareth, et erat subditus illis.*³ Quibus subditus, nisi parentibus? Quis autem subditus, nisi Iesus Christus, qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse aequalis Deo? Cur ergo illis subditus, qui longe infra formam Dei erant, nisi quia semetipsum exinanivit formam servi accipiens,⁴ cuius formae parentes erant? Sed cum illo non seminante illa peperisset, profecto nec ipsius formae servi parentes ambo essent, nisi inter se etiam sine carnis commixtione coniuges essent. Unde et series generationum, cum parentes Christi connexionione successionis commemorantur, usque ad Ioseph potius sicut factum est, fuerat perducenda;⁵ ne in illo coniugio, virili sexui utique potiori fieret iniuria, cum veritati nihil periret quia ex semine David, ex quo venturus praedictus est Christus, et Ioseph erat et Maria.

13. Omne itaque nuptiarum bonum impletum est in illis parentibus Christi, proles, fides, sacramentum. Prolem cognoscimus ipsum Dominum Iesum: fidem, quia nullum adulterium: sacramentum, quia nullum divortium.

¹ Lc. II, 33.

² Lc. II, 41, 48.

³ Lc. II, 49, 50-51.

⁴ Philipp. II, 6, 7.

⁵ Matth. I, 16 et Lc. III, 23.

QUAESTIONUM IN HEPTATEUCHUM LIBRI SEPTEM (419/420)

- 971 Lib. III, XL. [...] *Offeret agnum anniculum sine macula in holocaustum, et pullum columbinum pro peccato*, id est, pro peccato suo, cum completi fuerint dies purgationis eius super filio aut super filia: quisquis ergo ita distinguendum putaverit, ex Evangelio convincetur ubi cum tale aliquid nato ex virgine Domino facerent, magis propter consuetudinem Legis, quam propter necessitatem alicuius in eo expiandi purgandique peccati, sic legitur, *Et cum inducerent puerum Iesum parentes eius, ut facerent secundum consuetudinem Legis pro eo*.¹ non dictum est, pro matre eius, sed, *pro eo* quamvis ea fierent quae hoc loco praecepta sunt de duobus turturibus aut duobus pullis columbinis.

PL
34, 696

CONTRA IULIANUM PELAGIANUM (423)

- 972 Lib. I, cap. II, 4. [...] Hoc de Manichaeorum nomine et crimine faciebat etiam Iovinianus, negans Mariae sanctae virginitatem, quae fuerat dum conciperet, permansisse dum pareret: tanquam Christum cum Manichaeis phantasma crederemus, si matris incorrupta virginitate diceremus exortum. Sed in adiutorio ipsius Salvatoris, sicut spreverunt catholici velut acutissimum quod Iovinianus exseruerat argumentum, et nec sanctam Mariam pariendo fuisse corruptam, nec Dominum phantasma fuisse crediderunt, sed et illam virginem mansisse post partum, et ex illa tamen verum Christi corpus exortum: sic spernent vestra calumniosa vaniloquia, ut neque cum Manichaeis astruant mali naturale principium, et secundum antiquam et veram catholicam fidem nullo modo dubitent Christum in evacuando chirographo paterni debiti liberatorem credere parvulorum.
- 973 Lib. V, Cap. XII, 47. « Quasi maritus », inquis, « Ioseph in opinione omnium erat ». Secundum hanc opinionem, non secundum veritatem locutam fuisse Scripturam *vis intelligi, ut virginem Mariam eius coniugem diceret. Hoc putemus evangelistam facere potuisse, cum vel sua, vel cuiuslibet alterius hominis verba narraret, ut secundum opinionem hominum loqueretur: numquid et angelus loquens unus ad unum, contra conscientiam et suam et ipsius cui loquebatur, secundum opinionem potius quam secundum veritatem fuerat locuturus, qui ei dixit, *Noli timere accipere Mariam coniugem tuam?* Deinde, quid opus erat ut usque ad Ioseph generationes perducerentur,² si non ea veritate factum est, qua in coniugio sexus vi-

PL
44, 643PL
44, 810

*811

¹ Lc. II, 27.² Matth. I, 20, 16.

rilis excellit? Quod ego in libro cui respondes, cum posuissem,¹ tu prorsus attingere timuisti. Dicit autem Lucas evangelista de Domino, quod *putabatur filius Ioseph*; ² quia ita putabatur, ut per eius concubitum genitus crederetur. Hanc falsam voluit removeere opinionem, non Mariam illius viri negare coniugem, contra angelum testem.

PL
44, 861

Lib. VI, cap. XIX, 62. [... Christus] in carne quidem et de carne, non tamen carnaliter, sed spiritualiter natus est. Natus est enim de Spiritu sancto et virgine Maria. De Spiritu scilicet sancto, ne esset in illo caro peccati; ex virgine autem Maria, ut esset in illo similitudo carnis peccati.

974

ENCHIRIDION SIVE DE FIDE, SPE ET CHARITATE (423/424)

PL
40, 249

Cap. XXXIV, 10. [...] Quis enim hoc solum congruentibus explicet verbis, quod *Verbum caro factum est, et habitavit in nobis*,³ ut crederemus in Dei Patris omnipotentis unicum Filium natum de Spiritu sancto et Maria virgine? Ita quippe Verbum caro factum est, a divinitate carne suscepta, non in carnem divinitate mutata. Carnem porro hic hominem debemus accipere, a parte totum significante locutione: sicut dictum est, *Quoniam ex operibus Legis non iustificabitur omnis caro*,⁴ id est omnis homo. Nam nihil naturae humanae in illa susceptione fas est dicere defuisse: sed naturae ab omni peccati nexu omni modo liberae: non qualis de utroque sexu nascitur per concupiscentiam carnis cum obligatione delicti, cuius reatus regeneratione diluitur; sed qualem de virgine nasci oportebat, quem fides matris, non libido conceperat: quo si vel nascente corrumperetur eius integritas, non iam ille de virgine nasceretur; eumque falso, quod absit, natum de virgine Maria tota confiteretur Ecclesia; quae imitans eius matrem quotidie parit membra eius, et virgo est. Lege, si placet, de virginitate sanctae Mariae meas litteras ad illustrem virum, quem cum honore ac dilectione nomino Volusianum.⁵

975

PL
40, 250

Cap. XXXVI, 11. [...] Christi] matrem angelus salutavit, quando ei futurum annuntiavit hunc partum: *Ave*, inquit, *gratia plena*. Et paulo post: *Invenisti*, ait, *gratiam apud Deum*.⁶ Et haec quidem gratia

976

¹ De nuptiis et concupiscentia, lib. I, n. 12.

² Lc. III, 23.

³ Io. I, 14.

⁴ Rom. III, 20.

⁵ Cf. n. 915; CCL XLVI, 68.

⁶ Lc. I, 28 et 30.

● PL 39, 1497, 1509, 1534, 1615, 1619, 1621, 1657, 1658, 1662, 1665, 1676, 1679.

plena, et invenisse apud Deum gratiam dicitur, ut Domini sui, imo omnium Domini mater esset.¹

977

Cap. XXXVII, 11. Idem namque Iesus Christus Filius Dei unigenitus, id est unicus, Dominus noster, natus est de Spiritu sancto et virgine Maria. Et utique Spiritus sanctus Dei donum est, quod quidem et ipsum est aequale donanti; et ideo Deus est etiam Spiritus sanctus, Patre Filioque non minor. Ex hoc ergo quod de Spiritu sancto est secundum hominem nativitas Christi, quid aliud quam ipsa gratia demonstratur? Cum enim virgo quaesivisse ab angelo, quomodo id fieret quod ei nuntiabat, quandoquidem illa virum non cognosceret, respondit Angelus: *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi; ideoque et quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei.*² Et Ioseph cum vellet eam dimittere, suspicatus adulteram, quam sciebat non de se gravidam, tale responsum ab angelo accepit: *Noli timere accipere Mariam coniugem tuam; quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est.*³ id est, quod tu esse de alio viro suspicaris, de Spiritu sancto est.

PL
40, 251

978

Cap. XXXVIII, 12. Nunquid tamen ideo dicturi sumus patrem hominis Christi esse Spiritum sanctum, ut Deus Pater Verbum genuerit, Spiritus sanctus hominem, ex qua utraque substantia Christus unus esset, et Dei Patris filius secundum Verbum, et Spiritus sancti filius secundum hominem; quod eum Spiritus sanctus tanquam pater eius de matre virgine genuisset? Quis hoc dicere audebit? Nec opus est ostendere disputando quanta alia sequantur absurda, cum hoc ipsum iam ita sit absurdum, ut nullae fideles aures id valeant sustinere. Proinde, sicut confitemur, Dominus noster Iesus Christus, qui de Deo Deus, homo autem natus est de Spiritu sancto et virgine Maria, utraque substantia, divina scilicet atque humana, Filius est unicus Dei Patris omnipotentis, de quo procedit Spiritus sanctus. Quomodo ergo dicimus Christum natum de Spiritu sancto, si non eum genuit Spiritus sanctus? An quia fecit eum? Quoniam Dominus noster Iesus Christus in quantum Deus est, *omnia per ipsum facta sunt*:⁴ in quantum autem homo est, et ipse factus est, sicut Apostolus dicit: *Factus est ex semine David secundum carnem.*⁵ Sed cum illam creaturam quam Virgo concepit et peperit, quamvis ad solam

PL
40, 251

¹ CCL XLVI, 70.

² Lc. I, 35.

³ Matth. I, 20.

⁴ Io. I, 3.

⁵ Rom. I, 3.

● PL 40, 44, 50, 79, 95, 176, 301, 302, 303, 396, 401, 405, 442, 560, 634.

● PL 41, 64, 308, 314, 542, 550, 553, 555, 558, 559, 560, 608.

personam Filii pertinentem, tota Trinitas fecerit; neque enim separabilia sunt opera Trinitatis; cur in ea facienda solus Spiritus sanctus nominatus est? An et quando unus trium in aliquo opere nominatur, universa operari Trinitas intelligitur? Ita vero est, et exemplis doceri potest. Sed non est in hoc diutius immorandum. Illud enim movet

* 252 quomodo dictum sit, * natus de Spiritu sancto, cum filius nullo modo sit Spiritus sancti. Neque enim quia mundum istum fecit Deus, dici eum fas est Dei filium, aut eum natum de Deo; sed factum, vel creatum, vel conditum, vel institutum ab illo, vel si quid huiusmodi recte possumus dicere. Hic ergo, cum confiteamur natum de Spiritu sancto et virgine Maria, quomodo non sit filius Spiritus sancti, et sit filius virginis Mariae, cum et de illo et de illa sit natus, explicare difficile est. Procul dubio quippe non sic de illo ut de patre, sic autem de illa ut de matre natus est.

Cap. XXXIX. Non igitur concedendum est quidquid de aliqua re nascitur, continuo eiusdem rei filium nuncupandum. Ut enim omittam aliter de homine nasci filium, aliter capillum, pediculum, lumbricum, quorum nihil est filius: ut ergo haec omittam, quoniam tantae rei deformiter comparantur; certe qui nascuntur ex aqua et Spiritu sancto, non aquae filios eos rite dixerit quispiam: sed plane dicuntur filii Dei Patris et matris Ecclesiae. Sic ergo de Spiritu sancto natus est filius Dei Patris, non Spiritus sancti. Nam et illud quod de capillo et de caeteris diximus, ad hoc tantum valet, ut admoneamur non omne quod de aliquo nascitur, etiam filium eius de quo nascitur posse dici. Sicut non omnes qui dicuntur alicuius filii, consequens est ut de illo etiam nati esse dicantur; sicut sunt qui adoptantur. Dicuntur etiam filii gehennae, non ex illa nati, sed in illam praeparati, sicut filii regni qui praeparantur in regnum.

Cap. XL. Cum itaque de aliquo nascatur aliquid etiam non eo modo ut sit filius, nec rursus omnis qui dicitur filius, de illo sit natus cuius dicitur filius: profecto modus iste quo natus est Christus de Spiritu sancto non sicut filius, et de Maria virgine sicut filius, insinuat nobis gratiam Dei, qua homo nullis praecedentibus meritis, in ipso exordio naturae suae quo esse coepit, Verbo Deo copularetur in tantam personae unitatem, ut idem ipse esset filius Dei qui filius hominis, et filius hominis qui filius Dei: ac sic in naturae humanae susceptione fieret quodam modo ipsa gratia illi homini naturalis, quae nullum peccatum posset admittere.¹

¹ CCL XLVI, 70, 71.

DE CORREPTIONE ET GRATIA (426)

979

Cap. XI, 30. [...] Deus ergo naturam nostram, id est animam rationalem carnemque hominis Christi suscepit, susceptione singulariter mirabili vel mirabiliter singulari, ut nulli iustitiae suae praecedentibus meritis Filius Dei sic esset ab initio quo esse homo coepisset, ut ipse et Verbum quod sine initio est, una persona esset. Neque enim quisquam tanta rei huius et fidei caecus est ignorantia, ut audeat dicere, quamvis de Spiritu sancto et virgine Maria filium hominis natum, per liberum tamen arbitrium bene vivendo, et sine peccato bona opera faciendo meruisse ut esset Dei Filius, resistente Evangelio atque dicente, *Verbum caro factum est*.¹ Nam ubi hoc factum est, nisi in utero virginali, unde fuit initium hominis Christi? Itemque Virgine requirente, quomodo fieret quod ei per angelum nuntiabatur, angelus respondit, *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi: propterea, quod nascetur ex te Sanctum, vocabitur Filius Dei*.² Propterea, inquit: non propter opera, quae nondum nati utique nulla sunt; sed propterea quia *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi, quod nascetur ex te Sanctum, vocabitur Filius Dei*. Ista nativitas profecto gratuita coniunxit in unitate personae hominem Deo, carnem Verbo.

PL
44, 934

CONTRA MAXIMUM ARIANORUM EPISCOPUM (428)

980

Lib. II, cap. XVII, 2. [...] Quid ergo? Mundus per Filium factus est, et creator est Filius: caro eius quae data est pro mundi vita, per Spiritum sanctum facta est, et non est creator Spiritus sanctus? Cum enim virgo Maria dixisset angelo promittenti ei filium, *Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco?* respondit angelus, *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi; propterea quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei*.³ Hic tu, quod in consequentibus quodam loco tuae prosecutionis adverti, asserere conabar Spiritum sanctum praecessisse, ut mundaret et sanctificaret virginem Mariam; ac deinde veniret Virtus Altissimi, hoc

PL
42, 784¹ Io. I, 14.² Lc. I, 35.³ Lc. I, 34, 35.

● PL 42, 28, 34, 40, 45, 46, 174, 178, 212, 213, 214, 225, 282, 324, 342, 346, 376, 377, 440, 457, 467, 468, 469, 483, 487, 488, 489, 547, 585, 630, 673, 679, 694, 736, 749, 824, 830, 849, 850, 851, 853, 855, 857, 863, 870, 901, 907, 908, 909, 910, 1032, 1033, 1094.

est Sapientia Dei, quod est Christus,¹ et ipsa, sicut scriptum est, aedificaret sibi domum,² hoc est, ipsa sibi crearet carnem, non Spiritus sanctus. Quid est ergo quod ait sanctum Evangelium, *Inventa est in utero habens de Spiritu sancto?*³ Nempe obstructum est os loquentium iniqua.⁴ Si ergo cogitas os veraciter aperire, non solum Filium, verum etiam Spiritum sanctum creatorem carnis Filii confitere.

LIBER DE PRAEDESTINATIONE SANCTORUM (429)

PL
44, 983

Cap. XV, 31. [...] Praedestinata est ista naturae humanae tanta et tam celsa et summa subvectio, ut quo attolleretur altius, non haberet: sicut pro nobis ipsa divinitas quo usque se deponeret humilior, non habuit, quam suscepta natura hominis cum infirmitate carnis usque ad mortem crucis. Sicut ergo praedestinatus est ille unus, ut caput nostrum esset: ita multi praedestinati sumus, ut membra eius essemus. Humana hic merita conticescant, quae perierunt per Adam: et regnet quae regnat Dei gratia per Iesum Christum Dominum nostrum, unicum Dei Filium, unum Dominum. Quisquis in capite nostro praecedentia merita singularis illius generationis invenerit, ipse in nobis membris eius praecedentia merita multiplicatae regenerationis inquirat. Neque enim retributa est Christo illa generatio, sed tributa, ut alienus ab omni obligatione peccati, de Spiritu et Virgine nasceretur. Sic et nobis ut ex aqua et Spiritu renasceremur, non retributum est pro aliquo merito, sed gratis tributum: et si nos ad lavaerum regenerationis fides duxit, non ideo putare debemus, priores nos dedisse aliquid, ut retribuere nobis regeneratio salutaris; ille quippe nos fecit credere in Christum, qui nobis fecit in quem credimus Christum; ille facit in hominibus principium fidei et perfectionem in Iesum qui fecit hominem principem fidei et perfectorem Iesum: sic enim est appellatus, ut scitis, in Epistola quae est ad Hebraeos.⁵

981

¹ I Cor. I, 24.² Prov. IX, 1.³ Matth. 1, 18.⁴ Ps. LXII, 12.⁵ Hebr. XII, 2.

● PL 43, 77, 396, 399.

● PL 44, 174, 179, 410, 422, 429, 445, 552, 678, 810, 813, 814, 815, 864,

CONTRA SECUNDAM IULIANI RESPONSIONEM IMPERFECTUM OPUS
(429/430)

- 982 Lib. VI, XXII. [...] Si autem quaeritur, quomodo Christus non fuerit decimatus, cum etiam ipse, quod manifestum est, secundum originem carnis fuerit in lumbis Abrahae, quando a Melchisedech pater ille decimatus * est; nihil occurrit, nisi quod Maria quidem mater eius, de qua carnem sumpsit, de carnali concupiscentia parentum nata est; non autem Christum sic ipsa concepit, quem non de virili semine, sed de Spiritu sancto procreavit. Non ergo pertinuit ad rationem virilis seminis, per quam fuerunt in lumbis Abrahae, quos in illo decimatos esse sacra Scriptura testatur. Concupiscentia porro carnis, per quam iactus carnalium seminum provocatur, aut nulla in Adam fuit ante peccatum, aut in illo vitata est per peccatum. Aut enim sine illa poterant et genitalia congruenter moveri, et coniugis gremio semen infundi, si nulla tunc fuit, aut ad nutum voluntatis etiam ipsa servire, si fuit. Nunc autem si talis esset, nunquam caro contra spiritum concupisceret. Aut ergo ipsa vitium est, si nulla fuit ante peccatum; aut ipsa sine dubio est vitata peccato; et ideo ex illa trahitur originale peccatum. Fuit ergo in Mariae corpore carnalis materia, unde carnem sumpsit Christus: sed non in ea Christum carnalis concupiscentia seminavit. Unde ille natus est ex carne cum carne, in similitudine tamen carnis peccati, non sicut alii homines in carne peccati: propterea originale peccatum in aliis regeneratione dissolvit, non ipse generatione contraxit. Ideo Adam primus ille, secundus iste; quia sine carnis concupiscentia factus ille, natus est iste: sed ille tantum homo, iste vero et Deus et homo: et ideo ille potuit non peccare, non sicut iste peccare non potuit.

PL
45, 1552

* 1553

DE AMORE PETRI ¹

- 983 [...] *In principio erat Verbum, Verbum erat apud Deum, Deus erat Verbum.*² Unde ibi possit esse peccatum? Ad nativitatem humanam respicite. Nasci sine peccato voluit, quem virgo concepit, quem non carnalis concupiscentia desideravit. Conceptio filii: fides matris. Natus est de Spiritu sancto et virgine Maria, non trahens ex Adam originale peccatum, non trahens, non addens. Innocenter natus, inno-

PLS
II, 758

¹ Sermo *Lambot* 3.

² Io. I, 1.

center vivens, innocenter moriens. *Ecce agnus Dei: ecce qui tollit peccatum mundi.*¹

DE [NATALE] S. IOHANNIS BAPTISTAE ²

PLS
II, 498 [...] Christus mansit in Patre, per quem Iohannes sicut omnia 984
crearetur; Iohannes processit ex matre, per quem Christus ab omnibus nosceretur. Ille in principio Verbum ante mundum; iste in ultimo vox ante Verbum. Verbum promitur post intellectum, vox post silentium: ita Maria Christum pariendo credit, Zacharias Iohannem generaturus obmutuit. Denique ille natus est de iuvenula florente, iste de senecta deficiente: verbum in corde cogitantis multiplicatur, vox in audientis aure consumitur.

SERMO LXIX

PL
38, 442 Cap. III, 4. [...] Ideo misit Deus filium suum in similitudinem 985
carnis peccati.³ Inde venit, sed sic non venit. Non enim eum virgo libidine, sed fide concepit. Venit in virginem, qui erat ante virginem. Quam creavit elegit, quam eligeret creavit. Attulit virgini fecunditatem, non abstulit integritatem.

SERMO CXXIII

PL
38, 684 Cap. II, 2. Ecce inter caetera Filius virginis venit ad nuptias: qui 986
• 685 cum apud Patrem esset, instituit nuptias. Quomodo facta * est prima mulier, per quam venit peccatum, de viro sine femina: sic vir, per quem deletum est peccatum, de femina sine viro. Per illum ruimus, per hunc surgimus.

SERMO CCXXV

PL
38, 1096 Cap. II, 2. Quomodo in virgine tale Verbum? *Omnia per ipsum* 987
*facta sunt.*⁴ Quid est, *Omnia*? Quidquid factum est a Deo, per ipsum factum est. Noli, frater, ab isto tanto opere separare Spiritum sanctum. A quo tanto opere? Non parvum opus, magnum opus sunt Angeli:

¹ Io. I, 29.

² Sermo *Mai* 101.

³ Rom. VIII, 3.

⁴ Io. I, 3.

• PL 45, 1084, 1085, 1369, 1373, 1374, 1386, 1387, 1388, 1417, 1418, 1429, 1590.

carnem Christi sedentem ad dexteram Patris adorant Angeli. Tale ergo opus operatus est maxime Spiritus sanctus. In isto opere cognominatus est, quando sanctae Virgini per angelum futurus nuntiatus est filius. Illa quia proposuerat virginitatem, et erat maritus eius, non ablator, sed custos pudoris: imo non custos, quia Deus custodiebat; sed testis pudoris virginalis fuit maritus, ne de adulterio gravida putaretur: quando ei nuntiavit angelus, ait, *Quomodo fiat istud, quoniam* * *virum non cognosco?* Si cognoscere disponderet, non miraretur. Illa admiratio, propositi est testificatio, *Quomodo fiet istud, quoniam virum non cognosco? Quomodo fiet?* Et angelus ad eam: *Spiritus sanctus superveniet in te.* Ecce quomodo fiet quod quaeris: *Et virtus Altissimi obumbrabit tibi. Ideoque quod nascetur ex te Sanctum, vocabitur Filius Dei.*¹ Et bene dixit, *Obumbrabit tibi:* ne tua virginitas aestum libidinis sentiat. Et cum praegnans esset, dictum est de illa, *Inventa est Maria habens de Spiritu sancto in utero.*² Operatus est ergo Spiritus sanctus carnem Christi. Operatus est et ipse unigenitus Filius Dei carnem suam. Unde probamus? Quia inde ait Scriptura: *Sapientia aedificavit sibi domum.*³

* 1097

SERMO CLXXXVIII

988

Cap. III, 4. Celebremus ergo cum gaudio diem quo peperit Maria Salvatorem, coniugata coniugii creatorem, virgo virginum principem; et data marito, et mater non de marito; virgo ante coniugium, virgo in coniugio; virgo praegnans, virgo lactans. Sanctae quippe Matri omnipotens Filius nullo modo virginitatem natus abstulit, quam nasciturus elegit. Bona est enim fecunditas in coniugio: sed melior integritas in sanctimonio. Homo igitur Christus qui utrumque praestare * posset ut Deus (idem namque homo idem Deus), nunquam sic daret Matri bonum quod coniuges diligunt, ut auferret melius propter quod virgines matres esse contemnunt. Virgo itaque sancta Ecclesia celebrat hodie Virginis partum. Huic enim dicit Apostolus: *Aptavi vos uni viro virginem castam exhibere Christo.*⁴ Unde *virginem castam* in tot populis utriusque sexus, in tot non solum pueris et virginibus, verum etiam coniugatis patribus, matribusque? Unde, inquam, *virginem castam*, nisi in fidei, spei, et charitatis integritate? Virginitatem proinde Christus Ecclesiae facturus in corde, prius

PL.
38, 1004

* 1005

¹ Lc. I, 34, 35.² Matth. I, 18.³ Prov. IX, 1.⁴ II Cor. XI, 2.

Mariae servavit in corpore. Humano quippe coniugio sponso femina traditur, ut virgo iam non sit: Ecclesia vero virgo esse non posset, nisi sponsum cui traderetur, filium virginis invenisset.

DE SYMBOLO AD CATECHUMENOS

PLS
40, 630

Cap. III, 6. Sed iste Filius unicus Dei Patris omnipotentis videamus quid fecit propter nos, quid passus est propter nos. Natus de Spiritu Sancto et virgine Maria. Ille Deus tantus aequalis Patri, natus de Spiritu sancto et virgine Maria humilis, unde sanaret superbos. Exaltavit se homo, et cecidit: humiliavit se Deus erexit. Humilitas Christi quid est! Manum Deus homini iacenti porrexit. Nos cecidimus, ille descendit; nos iacebamus, ille se inclinavit. Prendamus et surgamus, ut non in poenam cadamus. Ergo inclinatio ipsius haec est. Natus est de Spiritu sancto et virgine Maria. Et ipsa nativitas humana, humilis et excelsa: Unde humilis? Quia homo natus est ex hominibus. Unde excelsa? Quia de virgine. Viro concepit, virgo peperit, et post partum virgo permansit.

989

DE ACCEDENTIBUS AD GRATIAM¹PLS
III, 274

15. [...] Ego in te, et tu in me; quia ego et tu unum sumus. Talis apud te fui ante quam fieret mundus, talis eram et ante quam a te processissem: et cum ex te procedens, omnia quae voluisti perficere, tecum tamen mansi, qui a te processi, et te non dimisi. Hoc clarificando demonstra, et demonstrando clarifica, ut noverint quid quaerant, quid me credant de Spiritu sancto ex Maria virgine.

990

16. Haec nativitas mira est, quia talem genuit, talis genuit. Ideo virgo mater, quia *Verbum caro factum est*.² Si enim haec quae genuit, talis est; illud quod genuit, quale est? Vis nosse qualis est, qui sic natus est? Audi quis et quantus est: Verbum Patris, artifex mundi, lumen caeli, pax terrae, integritas virginis, foecunditas matris, angelorum laus, hominum salus, desertorum via, errantibus venia, vulneratorum medicina, bonorum iocunditas, martyrum victoria, infantium palma. [...] Haec et quaecumque alia dixerimus de eo, parva sunt. Non enim sufficit humana lingua narrare vel laudare, quem mens pavida et infirma non valet comprehendere. Haec tamen Maria quae talem peperit, virgo mater, gratia foecundata, Spiritu sancto praegnata: novum germen novus partus agnoscit: videt oculis, mira-

¹ Sermo *Mai* [I]. Non Quodvultdeodeo sed magis ipsi S. Augustino adiudicant hunc sermonem A. Kappelmacher et M. Simonetti (cf. PLS III, 261).

² Io. I, 14.

tur mente, integra perseverat in carne, amplectitur manibus quem portat, mundum regentem: lac infundit caelesti pani, quoniam misericordia et veritas occurrerunt sibi. Figit dulcissima oscula pia mater Verbo, *quia iustitia et pax osculatae sunt.*¹ Et quem carnis *intuetur * 275 filium, mente conspicit Deum. Suscepisse se gaudet perpetuam posteritatem, non amissa integritate: vitam fert in gremio, et veritatem portat in corde: *quoniam veritas de terra orta est, et iustitia de caelo prospexit.*² Maria de homine patre nata, terra; Christus ex Maria sine homine patre, veritas de caelo.

17. Quomodo hoc factum sit mirabiliter, dum quaerimus, et chorus nobis prophetarum occurrit, et suorum suavium dictorum, pie quaerentium vota instruente dulci attestazione declinant. Dicit unus David: *Veritas de terra orta est, quia iustitia de caelo aspexit.* Quaeritis, inquit, quomodo virgo peperit, quomodo haec terra talem fructum protulit? *Dominus, inquit, dabit suavitatem, et terra nostra dedit fructum suum.*³ O magna suavis a Deo! Domine, a Deo veniens, in utero matris ministerium incarnationis peragens, terram Mariam fertilem reddens, virginitatem non adimens, claustra pudicitiae inviolata custodiens, sic rorasti desuper, sic te nubes pluerunt iustum, sic aperta est terra, et protulit Salvatorem. Hoc enim videbat etiam iste Isaias propheta canens et dicens: *Rorate caeli desuper, et nubes pluant iustum; aperiatur terra, et germinet Salvatorem.*⁴ Nolite timere qui creditis natum de Maria virgine, quia dictum est, *aperiatur terra.* Nolite huic caelesti nativitati vestram fragilem comparare nativitatem. *Tollite portas, principes, vestras.*⁵ Etiam vos reges et principes, qui sic nascimini quomodo omnes homines, nolite hanc talem cogitare portam, per quam est filii Dei transitus, qualis est vester introitus atque exitus. Non enim poterit manere maternus iure intactus uterus, in quo cotidie dominatur carnalis amplexus. Non est sic natus, qui ex Maria virgine de Spiritu sancto est procreatus. *Tollite ergo portas, principes, vestras, tollite, tollite:* nulla est comparatio: nolite istam talem cogitare portam, qualis est vestra; sed *elevamini portae aeternae,* quoniam per eam introivit *rex gloriae.* Haec porta aeterna est, *princeps * 276 atque salvator post resurrectionem discipulis suis ostiis clausis dignatus est apparere, nisi ut quos mittere ad praedicandum dignabatur, ipse instrueret, ut videndo discerent quem natum ex Maria virgine praedicarent: eiusque demonstraret, ut quod fecit per ostia

¹ Ps. LXXXIV, 11.

² Ps. LXXXIV, 12.

³ Ps. LXXXIV, 13.

⁴ Isa. XLV, 8.

⁵ Ps. XXIII, 7.

clausa solidatum corpus traiciens iuventutis, hoc illi crederent fecisse Christum de suis infantilibus membris.

PLS
III, 276 18. [...] A muliere enim initium factum est peccati, et propter hanc omnes morimur. Quia ergo mors regnavit per mulierem, redeat ad nos vita per virginem. 991

Ps.-AUGUSTINUS

IN NATALI DOMINI I¹

PLS
II, 911 VI. [...] Natus est Dominus in carne vera, et victa est in hac Nativitate natura, quia Virgo concepit, et peperit illibata, et facta est mater vera, quae permansit virgo perpetua. 992

PLS
II, 912 IX. Factum est ut Evangelista testatus est; virtus infirmitate emicuit. Deus carnem ita ex Virginis matris vulva suscepit, ut non praeceunte seminatione carnali caro existeret, sed ex operatione coelesti et coniunctione Verbi; et cum, nimio affectionis desiderio, vult hominem reparare, hominem reformavit in homine, et virginem carnem assumpsit ex Virgine. 993

PLS
II, 913
* 914 X. Natus est Deus ex utero Virginis, ex intemerato connubio, ex puro matrimonio; sine semine viri, sed ex semine Verbi; et * in forma servi, qui ante saecula, natus est ex Deo in forma Dei. Et ut servus fieret dominus, Dominus ipse factus est servus. Sed totius huius mysterii opus suscepit virgineus uterus; formavit Spiritus sanctus. Exiit homo Deo plenus, qui tamen et homo esset et Deus, ut ait Apostolus: *Utrumque unum*,² caro scilicet et Verbum, discreta natura, sed per voluntatem Dei concreta substantia; ut quae erant ante duo diversa, in unionem fierent nativitatis huius fibula sociata. Uterus tamen Virginis officina huius sacramenti fuit. Quae ita partum, sicuti concepit, emisit, et quae virum in conceptu non admisit, virum aequae sine ullo detrimento pudoris emisit. Nec passa est masculum virum; virum scilicet in virtute divina et humana fragilitate concretum; sed Deum in virtutibus et operatione perfectum, apostolo Petro dicente: *Iesum Nazarenum virum a Deo ostensum in vobis*.³ Hinc Esaias propheta: *Ecce, inquit, Virgo concipiet et pariet filium*.⁴ Virgo est igitur quae concepit, Virgo quae peperit. Conceptum sine praeiudicio par-

¹ Sermo *Caillau-Saint-Yves*. I, 7; « Antiquus est hic sermo in Africa ortus quem cognoscebat auctor sermonis *Maurini* app. 245. H. BARRÉ, RB, 67, 1957, p. 10 ». PLS II, 865.

² Ephes. II, 14.

³ Act. II, 22.

⁴ Isa. VII, 14.